

EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI

KAR

PÉCSI

TUDOMÁNYEGYETEM

Biológia érettségire felkészítő kurzus

Stromájer Gábor Pál

Mi a biológia tudományának jelentősége?

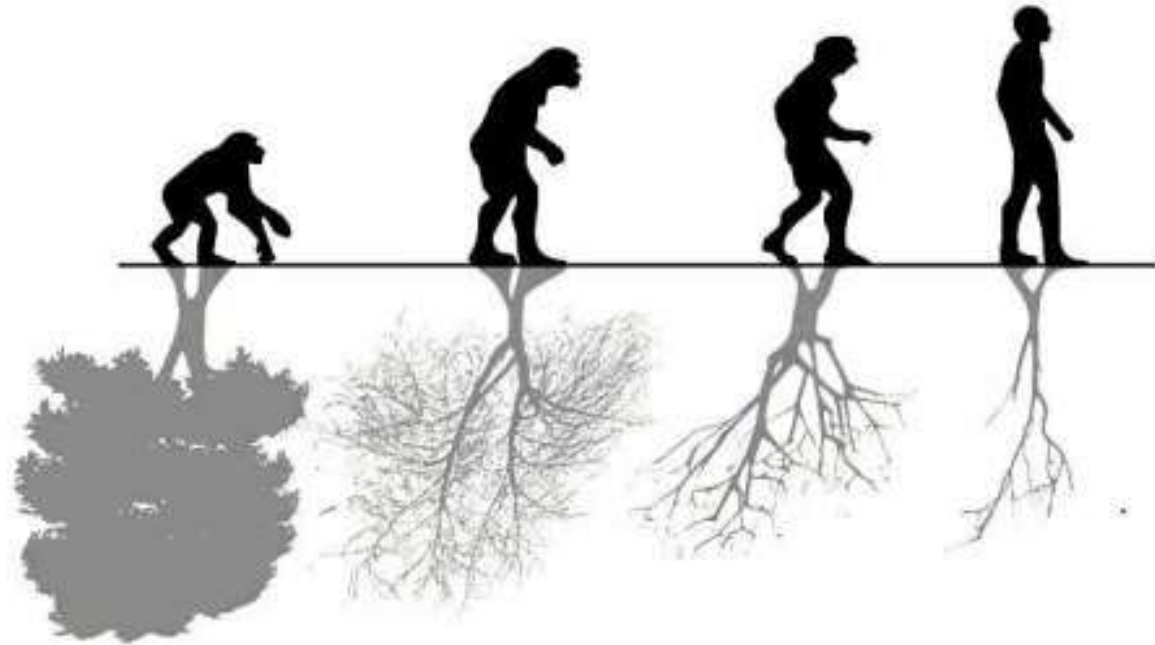
Szociális szempontból

- gyógyászat
- közegészségügy
- környezeti katasztrófák

Mi a biológia tudományának jelentősége?

- evolúció
- genetika

Biológia szó jelentése

Görög eredetű, jelentése „az élet tudománya

Biosz = élet

Logosz = tan, tudomány

Mi a biológia?

- Az élő természetre vonatkozó tudományos ismeretek rendszere
- Az anyagi világ változásával és fejlődésével foglalkozik
- Mechanikai, fizikai, kémiai és biológiai megközelítés

Mi teszi az élt élővé?

- Az őt körülvevő környezettel való szoros kölcsönhatás
- Belső állandóság / melynek feltétele az
  - Önszabályozó képesség / alkalmazkodás

Életfolyamatok / életjelenségek életkritériumok

- Anyagcsere (táplálkozás, emésztés, kiválasztás, légzés, anyagforgalom)
- Mozgás
- Szaporodás
- Növekedés
- Fejlődés
- Öröklődés
- Ingerlékenység
- Változékonyság

Az élőlény és környezete kapcsolata

- Élőlény – anyag átalakítás a sejten belül, intermedier anyagcsere
  - Felépítő folyamatok / asszimilációs foly.
    - Autotróf (fotoszintézis, kemoszintézis) /litotróf, organotróf
    - Heterotróf / litotróf, organotróf
  - Lebontó folyamatok / disszimilációs foly.
- Mindezen folyamatokhoz az energiát és az anyagot az élőlény környezete biztosítja

Az élő, mint biorendszer

Anyagi rendszerek típusai

– Ha az anyagi rendszer a környezettől

Elszigetelt

El nem szigetelt

Nincs E és anyagforgalom

nyílt rendszer

zárt

rendszer

van anyag és E

anyagforgalom

nincs

forgalom

E forgalom

van

A biorendszerek nyílt anyagi rendszerek

- Anyagforgalom
- E forgalom
- Információ
  - Ingerek
  - Örökítő anyag (genetikai információ)

Örökítő anyag nélkül biorendszerek nem jöhetnek létre.

Biogén elemek

BIOGÉN ELEMÉK			
ÁLLANDÓ BIOGÉN ELEMÉK			VÁLTOZÓ BIOGÉN ELEMÉK
MAKROELEMÉK		MIKROELEMÉK (NYOMELEMÉK) (néhány ezrelék) I, Fe, Cu, Zn, Mn, Co, Mo	F, B, Si, Se, Sn, Cr, V
ELSŐDLEGES BIOGÉN ELEMÉK(kb. 95%)	MÁSODLAGOS BIOGÉN ELEMÉK (néhány %)		
C, H, O, N	P, S, Cl, Na, K, Ca, Mg		

Biogén elemek

- Vizes közegben általában egyszerű ionokra disszociáltak fordulnak elő
- Ún. biogén elemek (23 fordul elő az élővilágban)
- Szén, oxigén, nitrogén, hidrogén, kén, foszfor (elsődleges biogén elemek)
  - Elektronegativitásuk közepes vagy nagy
  - Többszörös kovalens kötések kialakítására képesek
  - Változatos szerves molekulákat alkotnak
  - Ált. polárosak az általuk alkotott molekulák, így vízben jól oldódnak

- Szén
  - A biológiai szempontból fontos vegyületek java része szénvegyület
  - A fotoszintézis során a zöld növények a szerves CO₂ felhasználásával nagy molekulájú szerves vegyületeket állítanak elő
  - A szénatomok egymással korlátlan számú és hosszúságú láncokat, vagy gyűrűs szerkezetű makromolekulákat alkothatnak
  - Négy erős kovalens kötés létrehozására képes

- Oxigén
  - Az oxidációs folyamatok kulcseleme
    - A levegő oxigénjéből vagy a vízből származik
  - A vízmolekula alkotóeleme
  - Szerves szénvegyületek alkotóeleme
- Nitrogén
  - Fehérjék alapegységeinek az aminosavaknak alkotóeleme
  - Nukleinsavbázisok alkotója

- Hidrogén
  - Vízmolekula alkotóeleme
  - Szénvegyületek alkotóeleme
  - Energiatermelő folyamatok kulcseleme
    - A szerves molekulák hidrogénjének eloxidálásával víz keletkezik, a felszabaduló energiát az élőlény hasznosítja.
- Foszfor
  - Nukleotidok, nukleinsavak alkotóeleme
- Kén
  - Kéntartalmú aminosavak alkotója

Ionok

A nátrium-, a kálium-, a klorid-, a magnézium-, és a kalciumion minden élőlényben előfordul.

Kationok

Anionok

- Makromolekulák töltéseit közömbösítik
- Izom-, és idegsejtek működésében vesznek részt
- A vérben és a sejtekben a tengervízzel közel megegyező koncentrációban vannak jelen

Biogén elemek

- Összetett ionok

- Foszfátion $(\text{PO}_4)^{3-}$ → $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ kalcium-foszfát (csontok)

- HPO_4^{2-}

- H_2CO_3 HCO_3^- szénsav → a kilélegzett CO_2 vízben oldott formája, mely a közeg kémhatását savasítja →

- Oxóniumion és hidroxidion → H_3O^+ , OH^-

- Szulfátion SO_4^{2-}

Biogén elemek

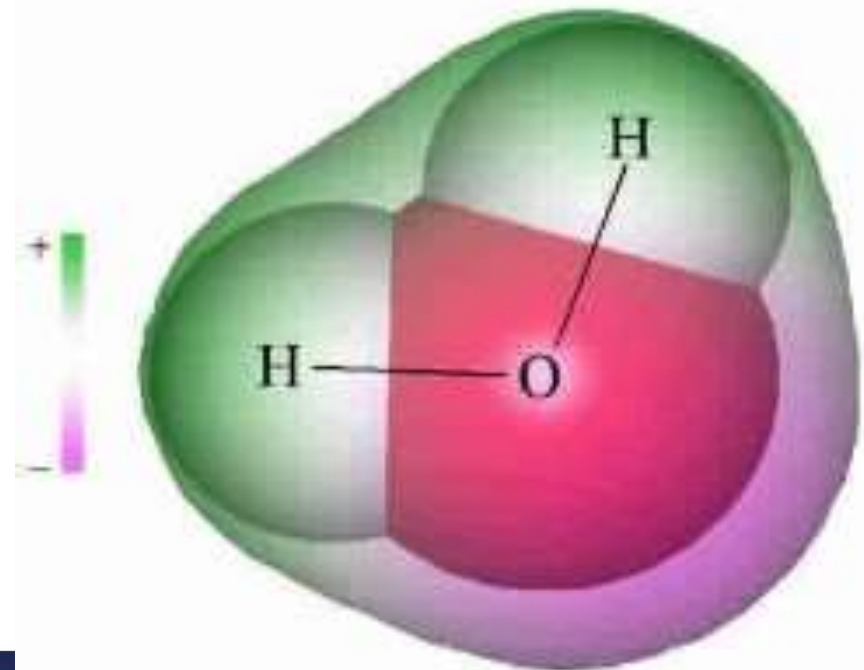
- Nyomelemek (vas, réz, kobalt, mangán, réz, cink, jód)
- kis mennyiségben szükségesek
- többféle oxidációs állapotban is stabilak (pl.: Fe^{2+} és Fe^{3+} A vas (Fe-ionok) redoxifolyamatokban elektronfelvevők és – leadók.
- A réz a puhatestűekben a hemocianin (vérfesték) képződésében vesz részt.
- A kobalt – fontos molekulák alkotói: vitaminok B 12, több enzim aktivitásához szükséges.
- A mangán – több enzim aktivitásához szükséges.
- A szelén – a máj működésében van szerepe.
- A cink (Zn^{2+}) – biológiai szerepét még nem ismerjük pontosan, néhány fontos hormon, enzim alkotórésze. Egyes cinkben gazdag táplálék (cékla) gátolja a daganatos sejtek szaporodását.
- A jód – hormonalkotó.

Biogén elemek

- Bór, alumínium, vanádium, molibdén, jód, szilícium, fluor
- csak bizonyos élőlényekben fordul elő.
- B - egyes növények fejlődéséhez szükséges, a bór jelentős szerepet tölt be a DNS szintézisben is
- Si – kovamoszatok, szivacsok váza, zsurlók sejtfala
- I – fontos molekulaalkotó, emberben a pajzsmirigy tiroxin és trijód- tironin nevű hormonjaiban van, egyes szivacsokban és barnamoszatokban is jelentős
- F – fogzománcba épül be.
- V – egyes tengeri algák alkotórésze.

A biorendszerek alkotóelemei: szervetlen vegyületek – a víz

- Az anyagcsere reakciói folyadékfázisban mennek végbe
- Poláris molekula – jó oldószere poláris molekuláknak és ionoknak
- Az egyik legfontosabb szervetlen vegyület
- Az élő rendszerek átlagos víztartalma 60-80%. A száraz magvaké 13-25%, a medúzáé 95-99%. A felnőtt ember szervezete 60-64% vizet tartalmaz, míg egy újszülötté 92-95%-ot.

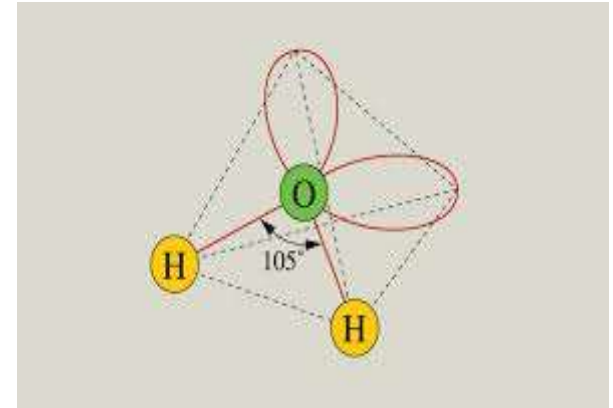
A víz

Nagy mennyisége miatt a sejtekben összefüggő közeget alkot. A vízmolekulák közel 70%-a szobahőmérsékleten összekapcsolódik. Dipólusos felépítése miatt hidrátburkot képez. Emiatt csupán néhány %-a az ún. szabad víz. Ez funkcionál reakciópartnerként és szállítóközegként.

- Hidrogénkötései miatt szerkezeti anyag
- Nagy felületi feszültségű (gömb alakú sejtek)
- Hőstabilizátor, mivel nagy a párolgáshője és a hőkapacitása (hőszabályozás)
- Szállítóközeg (kis viszkozitású)
- Kémiai reakciók kiindulási anyaga vagy végterméke

A víz

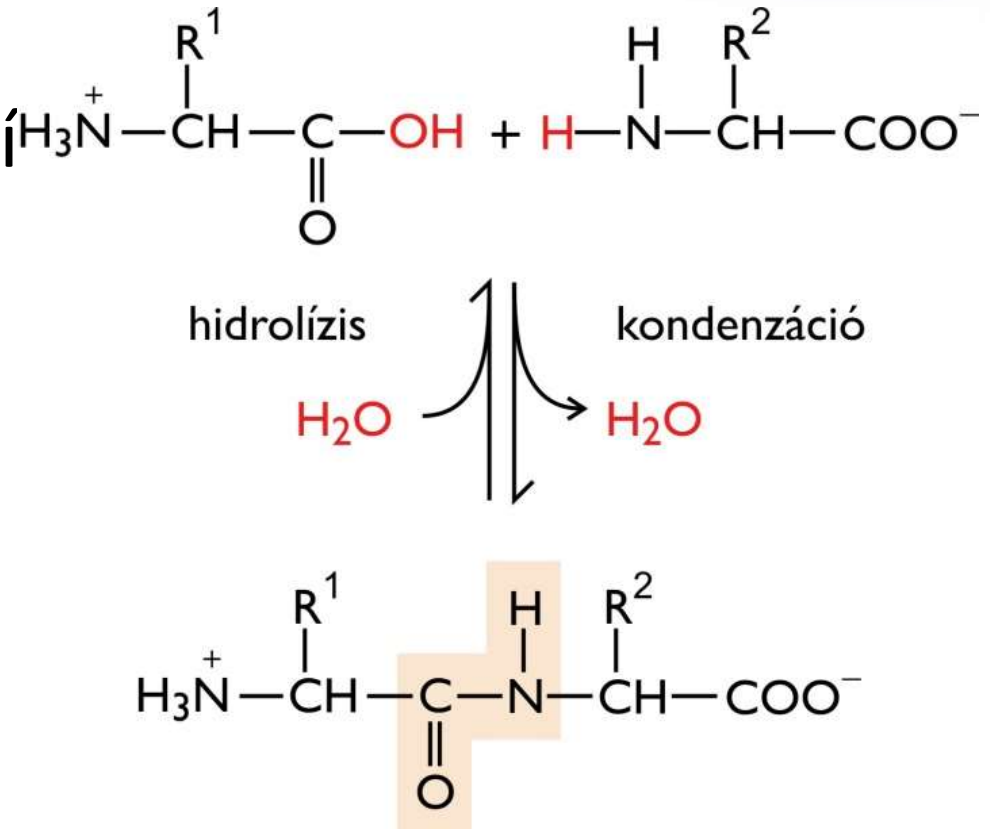
- Erősen dipólusos molekula (poláros, V-alakú, kötésszöge 105°)
- Elektroneloszlása egenlőtlen
- Az oxigén felőli rész negatív töltésű
  - Az oxigén nagy elektronegativitású
- A hidrogének felőli rész pozitív töltésű
  - A kötő elektronpárok helyzete miatt a hidrogének körül az elektronsűrűség csökken, így alakulhat ki egy másik vízmolekula oxigénjével egy gyenge kémiai kölcsönhatás az ún. hidrogénkötés.
- Az oxigén és hidrogének közti kovalens kötés erős

A víz / reakciótípusok

Hidrolízis

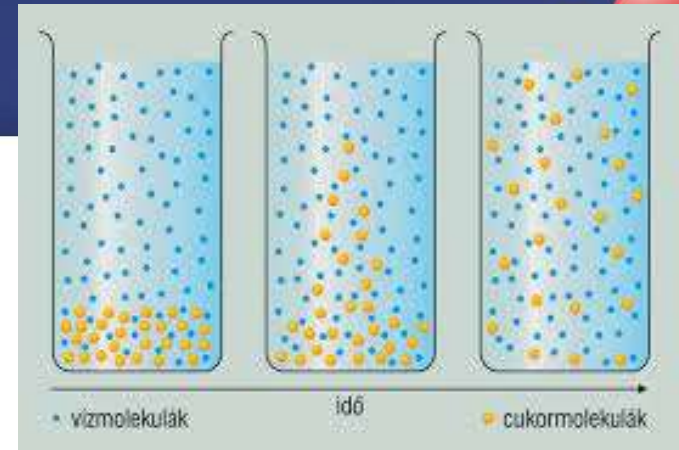
- Molekula bomlása vízkilépéssel.

A víz

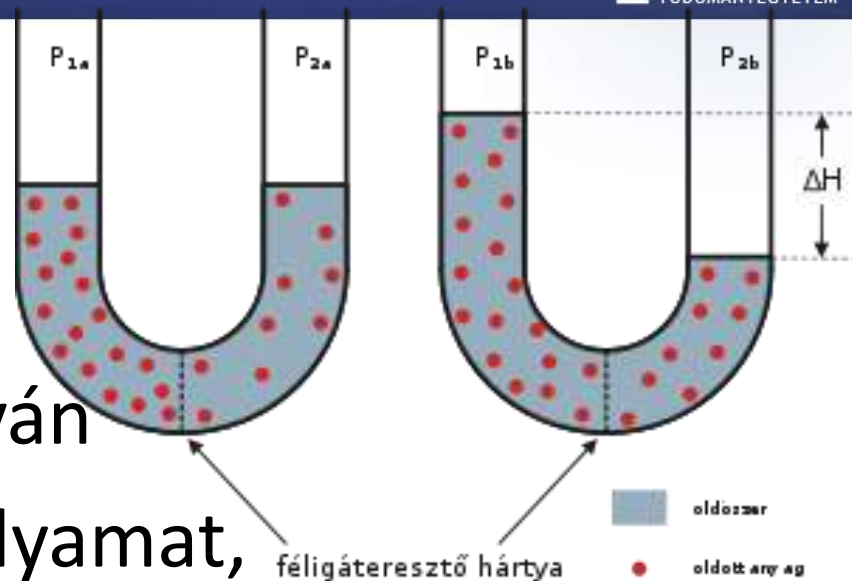
Diffúzió

- A víz molekulái és a benne oldott ionok, molekulák a hőmozgás miatt az adott tér egyenletes kitöltésére törekednek.
- Ilyenkor az az anyag a nagyobb koncentrációjú hely felől a kisebb koncentráció felé áramlik, amíg a koncentrációkülönbség meg nem szűnik.
- A folyamat külön energiabefektetést nem igényel, passzív folyamat.
- A víz áramlik csak, hidrátburkában viszi magával az oldott anyagot.

A víz

a folyamat előtt

a folyamat után

Ozmózis

- Féligáteresztő

(szemipermeábilis) hártyán

keresztül zajló passzív folyamat,

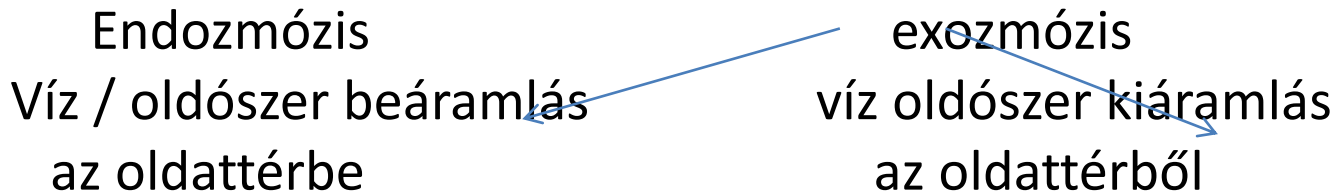
mely során a kis molekulák átférnek a hártyán, a nagy molekulák nem. A víz szempontjából itt is diffúzió valósul meg, melynek mértéke az oldat koncentrációjától függ.

– Tömény oldat   víz koncentrációkülönbsége

nagy   nagymértékű vízáramlás a hártyán

A víz

Ozmózis lehet

- Dinamikus egyensúlyi állapot áll be, ha:

$$V_1 = V_2$$

Azaz a hártya két oldalán a nyomáskülönbség – mely a víz diffúziójának hajtóereje az ozmózis során – kiegyenlítődik.

Ozmózisnyomásnak (p_0) nevezzük a töményebb oldat hígulása során bekövetkező térfogatnövekedéssel együttjáró nyomást.

Ennélfogva a sejtek vízfelvevő képessége a p_0 , mely az előbbiek alapján endozmózis!

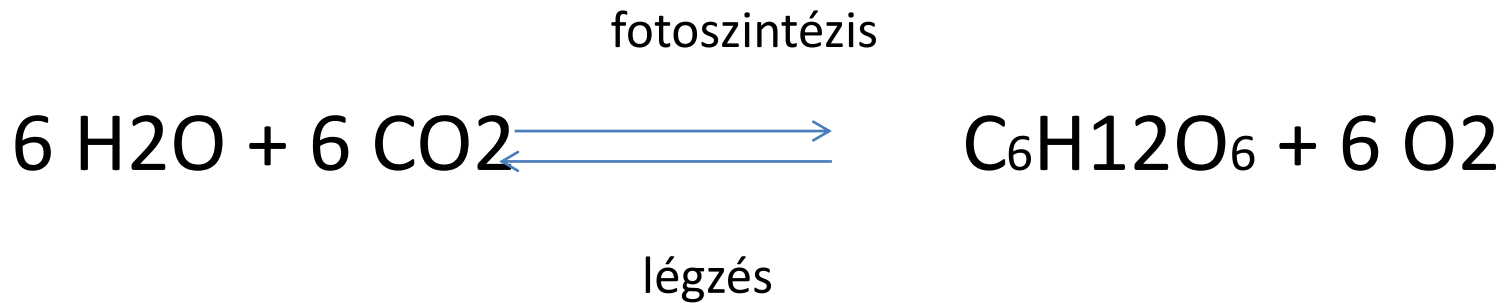
Nagy ozmotikus koncentráció esetén az ozmózis nyomás nagy, nagy a vízfelvevő képesség a sejt turgora növekszik.

A hártya egyik oldalán levő közeg koncentráció különbség alapján a másik oldalhoz viszonyítva lehet:

- Izotóniás – a két oldal ozmotikus koncentrációja megegyező
- Hipertóniás – a vizsgált oldal ozmotikus koncentrációja magasabb
- Hipotóniás – a vizsgált oldal ozmotikus koncentrációja alacsonyabb a hártya másik oldalán található oldaténál.

A víz

- Fotoszintézis során felhasználódik, légzéskor felszabadul

Lipidek

- Gyűjtőnév
- életfontosságú szerves vegyületek
- eltérő kémiai szerkezetűek
- hasonló oldhatósági tulajdonságúak
  - vízben oldhatatlanok
  - zsíroldószerekben oldódnak (benzol, éter, kloroform)
    - a bennük található (- CH₂ -) csoportnak, a sok szén-hidrogén kötésnek köszönhető:- a hosszú szénhidrogénláncok - szénhidrogéngyűrűk apoláros szerkezetűek.
  - jellegzetességeiket az oldalláncok, bekapcsolódó egyéb molekularészletek adják.

A lipidek

- C-H kötések oxidációjával (főleg a hidrogén vízzé oxidálásával) nagy mennyiségű energia szabadul fel
  - a lipidek az egyik legfontosabb energiatárolók (1 g lipidből 39,5 kJ energia nyerhető a sejtben, ugyanekkora mennyiségű szénhidrátból 17,2 kJ)
  - A hidrolizálható lipidek
    - neutális zsírok (gliceridek)
    - foszfatidok
  - Nem hidrolizálható lipidek
    - szteroidok
    - karotinoidok

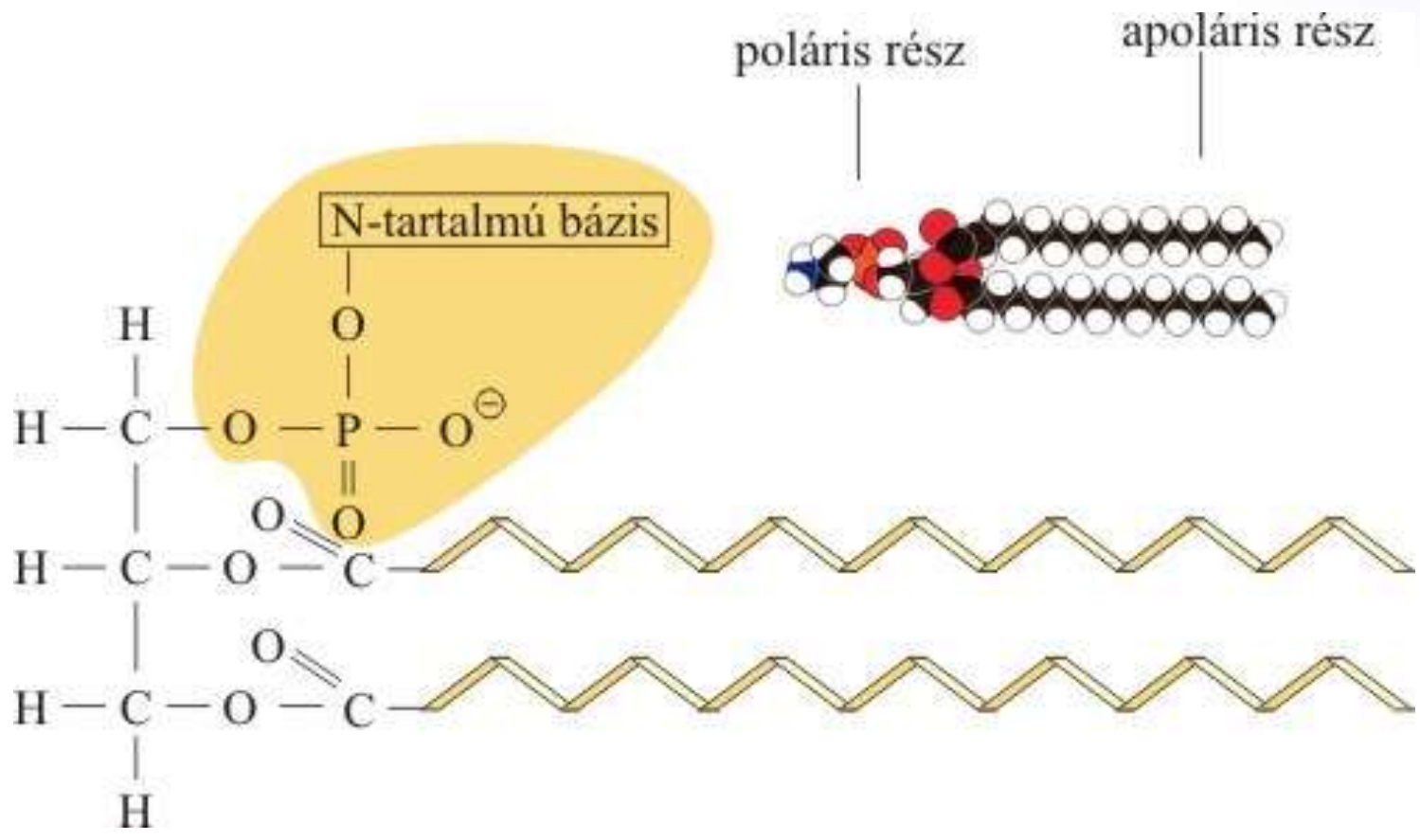

- a glicerinnel zsírsavakkal alkotott észterek
  - glicerinnel (3 értékű alkohol)
  - zsírsavak = hosszú szénláncú (C 12-24) telített / telítetlen szerves savak
    - palmitinsav (telített) – $C_{15}H_{31}COOH$
    - sztearinsav (telített) – $C_{17}H_{35}COOH$
    - olajsav (telítetlen) – $C_{17}H_{33}COOH$
  - linolsav – $C_{17}H_{31}COOH$ (minél több a molekulában a telítetlen zsírsav, annál folyékonyabb a molekulák halmaza)
  - vízkilépéssel járó kondenzációval jönnek létre – észterképzés (hidrolízissel bontható)
  - a létrejövő zsírmolekula kifelé semleges, apoláros
  - a természetben leggyakoribb lipidek tartaléktápanyagok
  - zsírszövet (nem rostos kötőszövet) - rugalmas (mechanikai védelem) - rossz hővezető (hőszigetelő) - magas energiatartalmú (tartalék tápanyag)

- - apoláros (egyres vitaminok oldószere: D, E, K, A) –
- levegőn állva telítődnek a telítetlen zsírsavak (avasodás) (katalitikus hidrogénezés)
- növényi olajok
  - olajat raktározó alapszövetben
  - magvakban
  - termések húsos falában - olajfa - napraforgó - len - repce - szója –
- állati zsiradékok
  - háziállatok
  - halak (halmáj olaj: A- és D-vitamin)

- glicerín
- zsírsavak
- foszforsav
- a glicerín két alkoholos hidroxil-csoportját egy-egy zsírsav észteresíti
  - apoláros rész (hidrogénkötésre alkalmatlan)
- a harmadik alkoholcsoportot foszforsav észteresíti
  - poláros rész (hidrogénkötés kialakítására képes)
- amfipatikus vegyületek
  - felületeken, vizes közegben cseppeket vagy vékony hártyákat alkotnak a folyadékban kolloid méretű micellákat képeznek
  - kettős rétegben elhelyezkedve liposzómákat alakítanak
  - biológiai membránok alapját adják

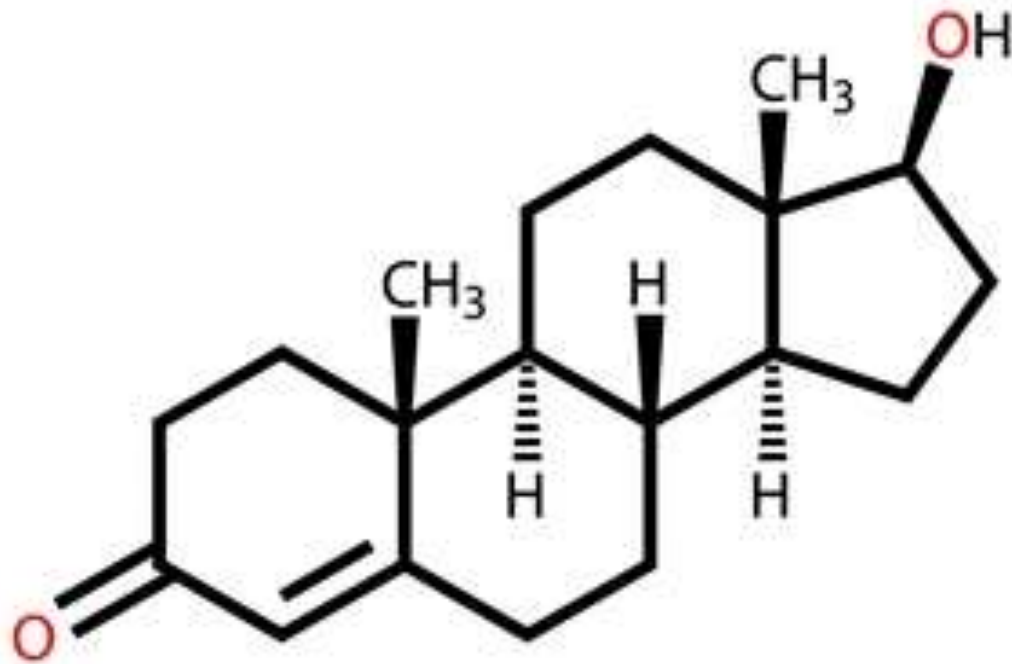
- apoláros részek között van der Waals-kölcsönhatások lehetnek
- Stabilizálják a szerkezetet
- akár több száz nanométeresek is lehetnek
- legegyszerűbb foszfatid a foszfatisav
  - más foszfatidok alapvegyülete
  - foszforsavat észteresíti egy amino- és hidroxil-csoportot tartalmazó molekula, mely a foszforsavval együtt poláros részét adja a foszfatid-molekulának.

Szteroidok

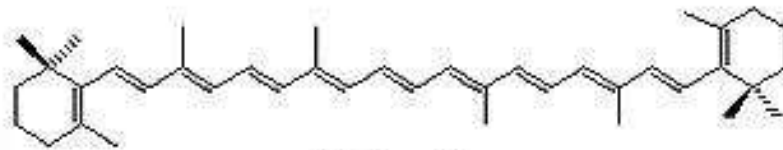
- szteránvázás vegyületek
- alapja a gonán, melyet három 6- és egy 5- atomos kondenzált gyűrű alkot
- A vázhoz kapcsolódó oldalláncok, funkciós csoportok változatos típusokat alakítanak ki
- zsírsavakhoz hasonló felépítés
  - koleszterin (a foszfatidokkal együtt a biológiai membránok alkotója, fokozza a hárták merevségét)
  - D-vitamin előanyaga az ergoszterin (a bőraljában a napfény UV-sugárzásának hatására alakul át D-vitaminná)
    - a D-vitamin fokozza a Ca^{2+} -ionok felszívódását a bélből - a Ca^{2+} -ionok fontosak a csontok és a fogak szilárdságánál - hiányukban angol-kór alakulhat ki
  - Epesavak, melyeket a máj termel (koleszterin az alapanyaga)
    - az epesavak tartják oldatban a koleszterint - ha az epesavak mennyisége lecsökken, akkor a koleszterin kiválik, epekő jön létre az epehólyagban
  - kólsav - felületi feszültséget csökkentő anyagok - a zsírokat kis cseppek formájában tartják , hogy nagyobb felületen férjenek hozzájuk a lipázok (zsírbonító enzimek)

- Sok hormon szteránvázas
- mellékvesekéregben aldoszteron, kortizon
- ivarmirigyekben a nemi hormonok
  - Az ösztrogén a petefészek tüszőiben termelődik, hatására a méh nyálkahártyája megújul a menstruációs vérzés után
  - A progeszteront az ovuláció után kialakuló sárgatest termeli. Hatására a méh nyálkahártyája még 14 napig nem épül le
  - A tesztoszteront a herecsatornácskák közötti kötőszövet hormontermelő sejtjei termelik
  - másodlagos nemi jelleg kialakítása
  - ivarsejttermelés
  - normális nemi működés

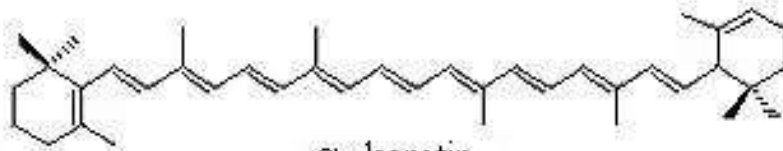

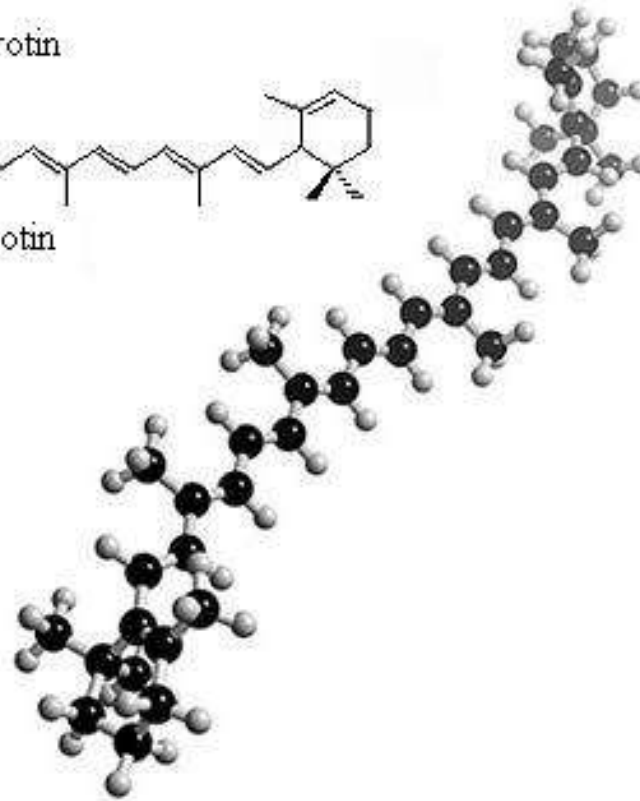
- láncokban konjugált kettős kötés rendszer van (szénatomok között váltakoznak az egyes és a kettős kötések)
- látható fény hatására is gerjeszthetők
- magasabb energiaszintre ugranak gyorsan és rövid ideig maradnak ott
- mikor visszakerülnek eredeti energiaszintjükre, fényt bocsátanak ki
- többnyire vörösek vagy sárgák
  - karotin (sárgarépa): narancsvörös
  - likopin (paradicsom): piros
  - xantofill (levelek): halvány sárga
  - Az A-vitamin előanyaga a béta-karotin - a szem retinájában lévő látóbíbor fény hatására opszinra (fehérje) és A-vitaminra bomlik - az inger megszűnik: újra kapcsolódnak A-vitamin hiányában nem alakulhat ki: farkasvakság (szürkületben nem lát)

β -karotin

α -karotin

Szénhidrátok

- a bioszféra szervesanyag-készletének fő tömege
- sejtfalanyag (cellulóz) –
- tartaléktápanyag (keményítő, glikogén)
  - fotoszintézissel állítják elő a növények szén-dioxid és víz felhasználásával napfény segítségével
- stabil vegyületek
- levegőn nem avasodnak mint az egyes zsírsavak C-C kettős kötések tartalmazó részei.
- A szénhidrátok polihidroxi-oxovegyületek, polihidroxi-aldehidek (aldehidek) vagy polihidroxi-ke-tonok (ketózok), vagy olyan vegyületek, melyek hidolízisével ilyen vegyületek képződnek.
- Csoportosításuk felépítésük alapján –
  - mono-, di- és poliszacharidok.
  - a sejt vagy a szervezet energiaháztartásában és felépítésében játszanak szerepet.

A szénhidrátok - monoszacharidok

- egy egységből, monomerből állnak, nem hidrolizálhatók
- Alapvázukat 3-7 C-atom alkotja
- Nyílt láncúak, de nagyobb méretűek gyűrűvé is záródhatnak.
- Vízben jól oldódnak, könnyen átjutnak a sejthártyán.
- vizes oldataik formájában jól szállíthatók
  - vérben, növények háncsszöveteiben
- foszfátészterek a szénhidrát-anyagcsere köztestermékei, s egyúttal energiatárolók, gyümölcsökben, nektárookban
- Szerkezetük jellemzői
- Aldózok: az oxocsoport láncvégi helyzetű (aldehidcsoport)
- Ketózok: az oxocsoport láncközi helyzetű (ketocsoport)

A szénhidrátok - monoszacharidok

- Királis molekula – olyan molekula, amelynek tükörképe nem hozható önmagával fedésbe.
- A biológiai rendszerekben a szerves molekulák egy részének (szénhidrátok, aminosavak) van kiralitásuk.
- E molekuláknak 1 vagy több kiralitáscentrumuk (asszimmetriacentrumuk) van.
- A C-atom királis, ha négy különböző ligandum (egy molekulában a központi atomhoz kapcsolódó atom vagy atomcsoport) kapcsolódik hozzá (a láncközi H-C-OH részlet szénatomjai, mivel a molekula két vége eltérő – kiralitáscentrumok).

A gyűrűs szerkezet kialakulása

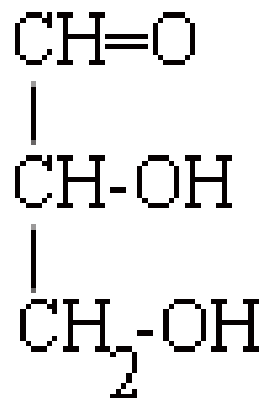
- Azok a hidroxilcsoportok, amelyek reakciójukor öt vagy hattagú gyűrűvé alakulhat ki, addícióval képesek az oxocsoportot hordozó C-atomhoz kapcsolódni. (A folyamatot a lánc utolsó előtti C-atomjához kapcsolódó O nemkötő elektronpárjának az oxocsoport elektronhiányos C-atomjához történő bekötése indítja el, addícióval datív-kötés jön létre.) A kialakuló gyűrűs molekulában az oxocsoport hidroxilcsoporttá, ún. glükozidos hidroxilcsoporttá alakul, míg a lánc utolsó előtti C-atomja – OH-csoportjának oxigénje a gyűrű tagjává válik, éterkötést létrehozva.

A szénhidrátok - monoszacharidok

- Az 1. C-atomon az oxocsoportból a gyűrűvé záródáskor a kialakuló glikozidos hidroxilcsoport helyzete alapján alakul ki az α - és β -konfiguráció.
- A gyűrűs molekula síkjára merőlegesen elhelyezkedésű (axiális helyzetű) hidroxilcsoportot tartalmazó az α -konfigurációjú, a síkkal párhuzamos (ekvatoriális) helyzetű $-OH$ csoporttal rendelkező a β -konfigurációjú molekula.

A szénhidrátok - monoszacharidok

- triózok (3C)
- a glicerín oxidációs termékei
- glicerin aldehid - biokémiai folyamatok (anyagcsere-folyamatok) köztes terméke

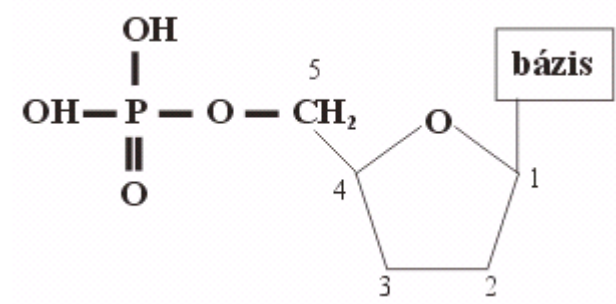

A szénhidrátok - monoszacharidok

- pentózok (5C)
- nukleinsavak, koenzimek alkotórészei,
- köztestermékek, ötagú gyűrűt képeznek
- 2-dezoxi-ribóz (DNS) (hidroxil-csoport helyett hidrogénatom van a 2. szénatomon, eggyel kevesebb O van benne)
- ribóz (RNS) - foszforsavval alkotnak észtereket (így vesznek részt a nukleinsav

képzésében)
– pentóz-foszfát

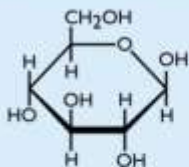

A szénhidrátok - monoszacharidok

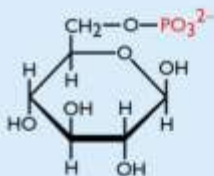
- hexózok (6C)
- az élővilágban előforduló leggyakoribb monoszacharidok
- szabad állapotban is jelen vannak (sejtben és sejtközi állományban)
- a szénhidrátszállítás ebben a formában történik a sejten belül és a sejtek közötti térben is
- a cukrok lebontása innen indul ki
- gyakran diszacharidokat és poliszacharidokat képeznek
- szőlőcukor (glükóz) ($C_6H_{12}O_6$) – aldehid - az egyik O-atomján keresztül az 1. és 5. C-atomjával hattyúgyűrűvé kapcsolódik össze - az 1-es szénatom glikozidos hidroxil-csoportja kétféleképpen állhat
- foszforsavval észtereket alkot (biokémiai folyamatok köztes terméke) szabadon és nagyobb molekulák alapegységeként is fontos

- a természetben D-glükóz molekula van, fotoszintézis során keletkezik
- di- és poliszacharidok építőegységei
- az ember vérének állandó glükóz koncentrációja van
- az ember sejtjei főleg glükózzal táplálkoznak
- fruktóz – gyümölcscukor (legédesebb monoszacharid), összegképlete ugyanaz, mint a glükózé, de az atomok kapcsolódási sorrendje más.
- termékekben, mézben fordul elő, az anyagcsere-folyamatok köztes terméke a foszfátszármazéka

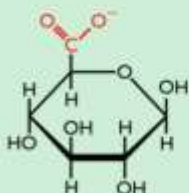
Glükóz család

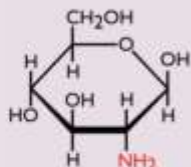
β -D-glükóz

β -D-glükóz-
6-foszfát

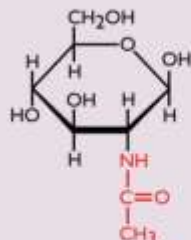
β -D-glükuronát

β -D-glükózamin

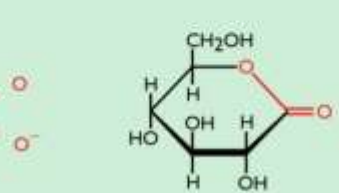
β -D-glükózamin

N-acetil- β -D-glükózamin

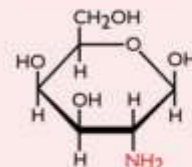

N-acetil- β -D-glükózamin

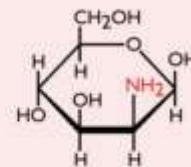

β -D-glükono- δ -lakton

Aminocukrok

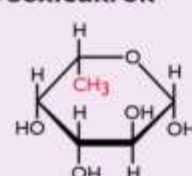

β -D-galaktózamin

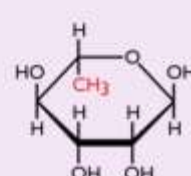

β -D-mannózamin

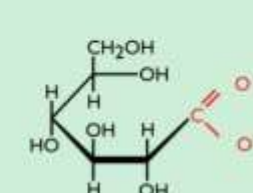
Deoxicukrok

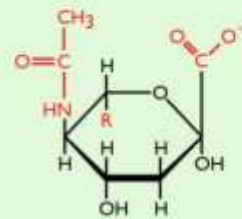
β -L-fukóz

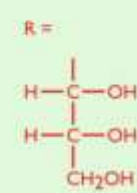
α -L-ramnóz

D-glükonát

N-acetilneuraminsav
(szialsav)

A szénhidrátok - diszacharidok

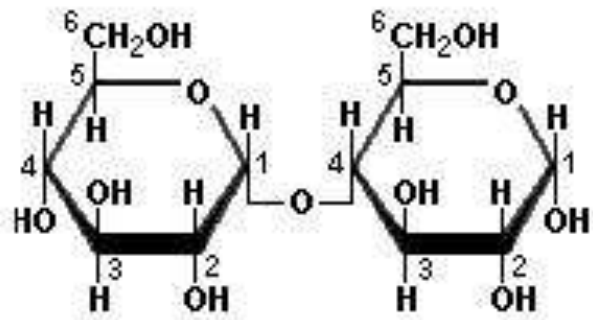
- a diszacharidok két monoszacharidból állnak, melyeket éterkötés kapcsol össze (a két gyűrű között vízkilépés után egy O teremt kapcsolatot)
- a kondenzációban legalább az egyik egyszerű cukor glikozidos hidroxil-csoportja vesz részt
  - a matóz és a cellobióz lebontási köztestermék az élővilágban
  - vízben jól oldódnak és általában édes ízérzetet keltenek két glükózmolekula között jön létre glikozidkötés vízkilépéssel (kondenzációval)
  - hidrolízissel bontható

A szénhidrátok - diszacharidok

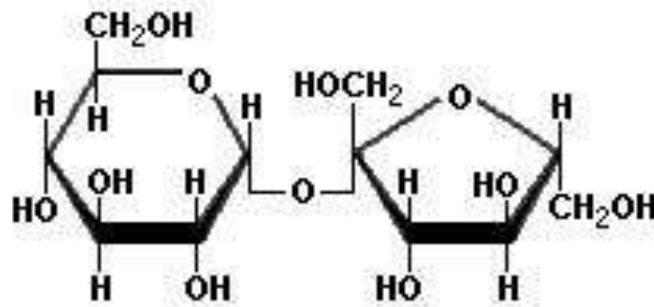
- maltóz (malátacukor)
  - 2 db -glükóz építi fel
  - keményítőbontás köztesterméke, vagy glikogénbontáskor képződik
  - édes (nyálamiláz hatására képződik a szájüregben)
  - hidrolízissel bontható egységeire (középbélben)
  - redukáló típusú diszacharid
- cellobióz - 2 db β -glükóz
  - cellulózbontáskor képződik –
  - redukáló típusú diszacharid

A szénhidrátok - diszacharidok

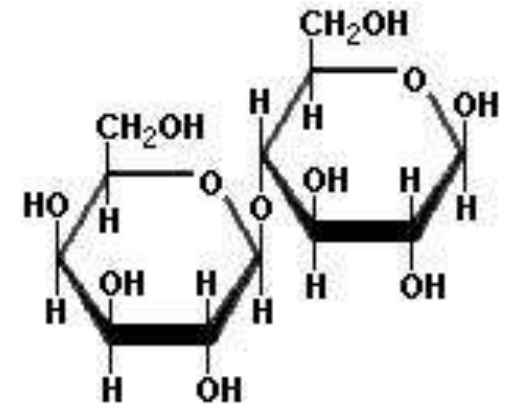
- szacharóz (répacukor, nádcukor)
  - heterotróf élőlények tápanyagai
  - cukorrépa és cukornád tartalmazza 10-20%-ban
  - nem redukáló típusú diszacharid
  - 1 db fruktóz és 1 db glukóz összekapcsolódásával, vízkilépéssel jön létre
- fruktóz (gyümölcscukor)
  - glükózzal azonos összegképletű
  - gyümölcsökben gyakori
  - édes (mézben is sok van)
  - a szervezetben a szacharóz lassabban használható fel, mint a glükóz, ezért adják a cukorbetegeknek (előbb glükózra és fruktózra bomlik, majd a fruktóz glükózzá alakul át, így kerül a vérkeringésbe)
- laktóz (tejcukor)
  - 1 db glükóz és 1 db galaktóz alkotja
  - redukáló típusú diszacharid

Maltóz

Szacharóz

Laktóz

A szénhidrátok - poliszacharidok

- -a poliszacharidok
- több száz vagy több ezer monoszacharid kondenzációjával keletkező makromolekulák (a makromolekulák kolloid méretű polimerek – molekulatömegük nagyobb, mint 10000)
- monomerjük: a glükóz
- minden molekula közös jellemzője, hogy a monomerek között 1-4 glikozidoskötés (Vagyis a kapcsolódó glükózmolekula 1. és mellette lévő monomer 4. C-atomján lévő hidroxil-csoportok között éterkötés) van
- a poliszacharidok közötti különbséget a monomerek típusa és száma, és az összekapcsolódás módja adja
- képződésük során a funkciós csoportjaik kovalens kötésekkel, vagy hidrogénkötésekkel vannak lekötve, így kifelé nincs poláros csoportjuk, ezért vízben nem oldódnak, nem édesek, sokkal stabilabbak, mint a monoszacharidok. Tartaléktápanyagok, szilárdító vázanyagok. A keményítő vízben oldhatatlan keményítőszemcsék formájában válik ki a sejtben, így szinte korlátlan mennyiségben raktározható.

A szénhidrátok - poliszacharidok

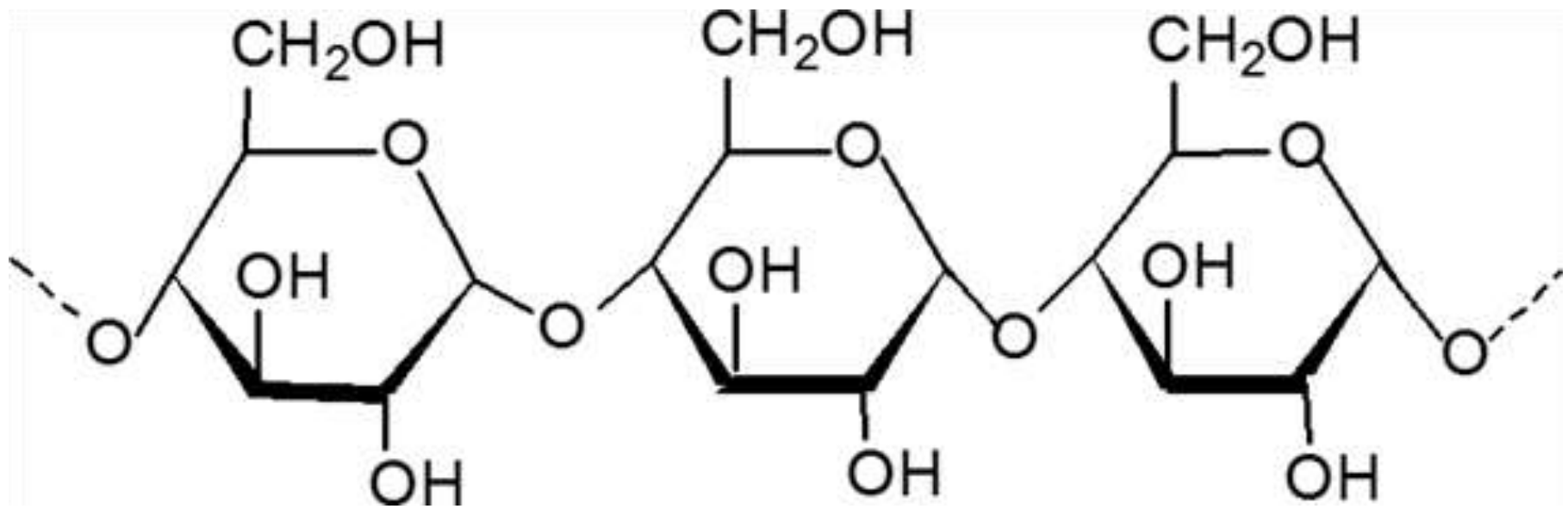
- Keményítő (amilum)
- növényi tartaléktápanyag (búza, burgonya, rizs)
- fotoszintézis során képződik
- a sejtekben a fajra jellemző alakú keményítőszemcsék formájában raktározódik
- a szemcsék réteges felépítésűek, bennük amilóz és amilopektin szénhidrát-molekulák mellett szénhidrátot felépítő és lebontó (amiláz) enzimek is vannak és több száz D-glükózokból épül fel (glikozidkötések kapcsolják össze őket)
- két összetevője:
  - amilóz - fonalas, elágazásmentes spirális (hélix) lánc – 1-4 glikozidos kötésekkel a szemcsé belsejében
  - amilopektin - kb. 12 egységenként elágazó a lánc (20-25 egységenként az 1-6 glikozidos kötések miatt), elágazó szerkezetű
  - Hidrolízissel maltóz egységekre majd D-glükózokra bontható
  - (A keményítőben az amilóz és az amilopektin szemcsénkénti aránya: 20:80.)

Glikogén

- állatok és a gombák tartaléktápanyaga
- D-glükózokból épül fel
- amilopektinre emlékeztet, de gyakrabban ágazik el
- a spirál 1-6 glikozidos kötéseket tartalmaz
- a gerinceseknél a májban és a harántcsíkolt izmokban tárolódik (szemcsék formájában)
- A cellulóz a legelterjedtebb poliszacharid növényi sejtfa alapanyaga, vázanyag, növényi rostok hosszú, egyenes, elágazásmentes lánc az egységek elrendezése miatt - a láncon belül az egymás melletti egységek között létrejöhet hidrogénkötés - a láncok egymás mellé rendeződnek (hidrogénkötések stabilizálják ezeket)

A szénhidrátok - poliszacharidok

- vízben nem oldódik
- nehezen hidrolizálható egységekre (cellulózbontó baktériumok, gombák, egyes egysejtűek képesek erre speciális enzimeikkel)
- az ember a cellulózt (a rostot, a korpát nem hasznosítja táplálékként, csak a perisztaltikus mozgáshoz kell)
- papírként, vattaként, lenként, kenderként hasznosítható
- kitin nitrogéntartalmú szénhidrát
- hasonlít a felépítése és szerkezete a cellulózra
- ízeltlábú állatok és gombák vázanyaga

Fehérjék

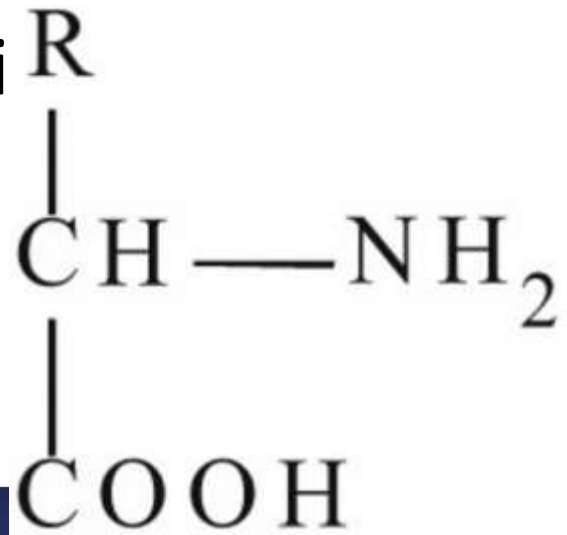
- változatos biológiai szerepük van
  - sejtfelépítők (membránfehérjék), az élő anyag szerkezetalkotói (pl.: kollagén a kötőszövetben)
  - enzimek: az anyagcsere-folyamatok katalizátorai (pl.: amiláz, foszfátáz)
  - szállítómolekulák (oxigén, vas, lipidek szállítása)
  - molekulaszállító: hemoglobin
  - immunanyagok
  - hormonok alkotói (pl.: növekedési hormon)
- felépítésükhöz nitrogéntartalmú vegyület kell
  - nitrogénkötő baktériumok a levegő nitrogénjével szervesen nitrogénvegyületeket állítanak elő
  - az autotróf növények ezeket felhasználva állítják elő fehérjeiket
  - a heterotróf állatok csak kész szerves nitrogéntartalmú vegyületekből tudják előállítani
  - ezért fehérjetartalmú táplálékot fogyasztanak

A fehérjék felépítése, szerkezete

- A felépítésben résztvevő elemek: C, H, O, N, S.
- Alapegységeik az aminosavak (20 féle)
- Funkciós csoportjaik: amino- ($-NH_2$) és karboxil- ($COOH$) csoport
- Lehetnek α -, β -, γ -aminosavak
- α -aminosavból épülnek fel az emberi test fehérjéi
- β -aminosav, pl.: koenzim-A (az anyagcserében kulcsfontosságú molekula)
- γ -aminosav, pl.: ingerületátvivő anyag (a γ -aminovajsav = GABA)
- Ikerion szerkezetüket figyelembe véve általános szerkezeti képletük: $NH + 3 CH COOH R$

A fehérjék felépítése, szerkezete

- Vízkilépéssel peptidkötést hoznak létre:
- néhány aminosav oligopeptid (pl.: oxitocin, ADH)
- sok aminosav polipeptid vagy fehérje (pl.: ACTH, pepszin, hemoglobin)
- 10000 moláris tömeg alatt polipeptidek felette fehérjének nevezzük

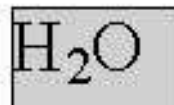
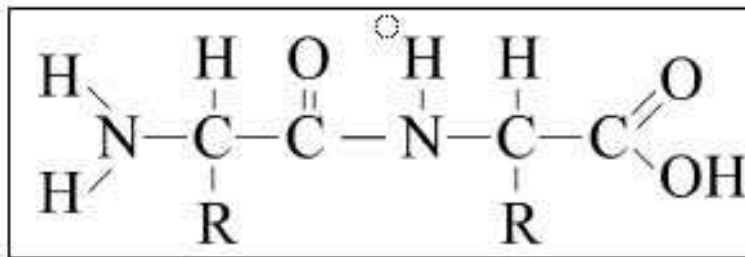
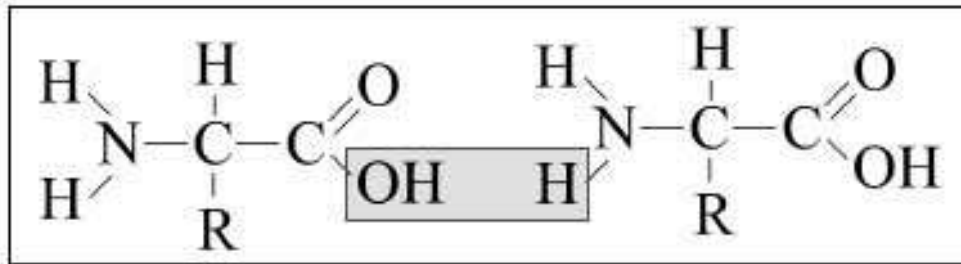
A fehérjék elnevezése, csoportjaik

- Elnevezésük: szabályos kémiai nevüket nem használják
- triviális nevükből származtatott hárombetűs jelölést használnak gyakran
- csoportjaik:
  - monoamino-monokarbonsavak
  - monoamino-dikarbonsavak (savas aminosavak) - bázisos aminosavak (mert nem mindig aminoscsoport, a második bázisos jellegű rész)
- esszenciális aminosavak: a szervezet nem képes előállítani őket készen kell felvenni őket pl.:fenil-alanin lizin triptofán
- túl sok aminosav is lehet káros
  - fenilketonúria - ilyenkor hiányzik egy enzim, ami a fenil-alanin átalakítását végzi
  - a fenil-alanin felhalmozódik a vérben
  - az agyba kerülve értelmi fogyatékossgot okoz

Az aminosavak kapcsolódása

- fehérjék - aminosavak kapcsolódása ún. peptidkötéssel - vízkilépéssel jár - egy aminocsoport és egy karboxilcsoport között jön létre
- hidrolízissel bontható (víz kell hozzá)
- dipeptid jön létre két aminosavból
- további aminosavak kapcsolódásával polipeptidlánc alakul ki
- több száz alegységből is létrejöhetnek
- alapja egy poliglicinlánc, amelyhez oldalláncok kapcsolódhatnak, egyik végén aminocsoport (NH^{3+}) – amino-láncvég (N terminális) - a másik végén karboxilcsoport (COO^-) – karboxil-láncvég (C terminális)

- Az aminosavak kapcsolódása: fehérjék

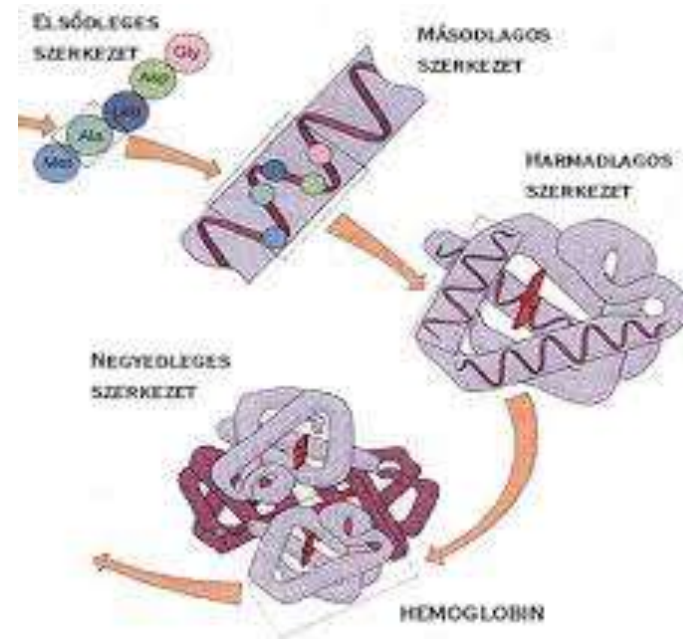
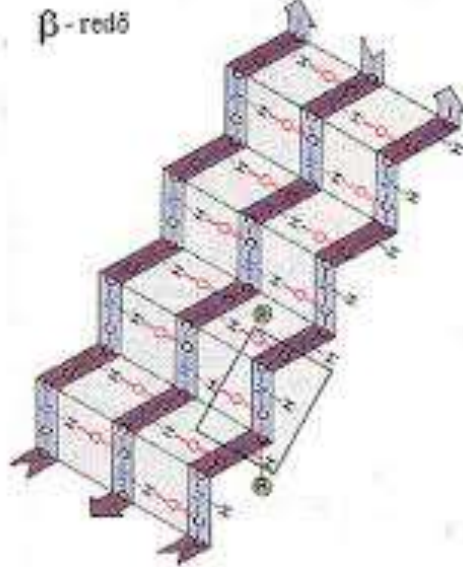
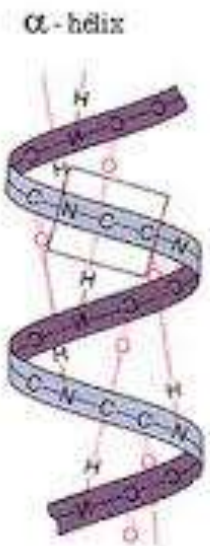
A fehérjék szerkezete

- Néhány száz, ritkán több ezer aminosav építi fel
- Térbeli szerkezetük (konformációjuk van)
- változatos felépítésűek
- változatos funkcióúak
- csak adott szerkezet mellett látják el funkcióikat
- fajoként más-más lehet az azonos funkciójú fehérjék felépítése (pl.: inzulin)
- Elsődleges (primer) szerkezet: = aminosavsorrend / szekvencia
- az aminosavak egymással peptidkötéssel kapcsolódva polipeptidláncot alkotnak, az aminosavakat kovalens vegyértékkötések kapcsolják egymáshoz
- fajlagosságukat az elsődleges szerkezet adja
  - inzulin (az elsőnek megállapított aminosavszekvencia) - 51 aminosav - Sanger, angol biokémikus 10 évi kutatással
  - (Nobel-díj - 1958) - 1980: 2. Nobel-díj: a nukleinsavak kutatásáért

A fehérjék szerkezete

- Másodlagos (secunder) szerkezet
- másodlagos kötések (H-kötések, diszulfid-híd, van der Waals-kölcsönhatás) által kialakított α -hélix (spirál) és β -redő szerkezet
- a nagyobb oldalláncok α -hélixet, a kisebbek β -redőt alakítanak ki.
- a másodlagos szerkezet az ϕ -szénatom körüli szabad forgás miatt sokféle térszerkezet lehet
- két stabil szerkezet van
  - ϕ -hélix-szerkezet - spirális szerkezet - molekulán belüli hidrogénkötések rögzítik - az amino-csoportok és a karboxil-csoportok között
  - ϕ -lemez-szerkezet - polipeptidlánc-szakaszok fekszenek egymás mellett egy hajtogatott lemezben - hidrogénkötések rögzítik egymáshoz ezeket
  - Pauling, amerikai kémikus az 50-es években - kristályos fehérjéken bocsátott át röntgensugarakat, azok elhajlottak - térbeli elrendeződést vizsgált röntgendiffrakciós vizsgálattal
  - hemoglobin szerkezetének kiderítése 23 évet vett igénybe

- A fehérjék szerkezete

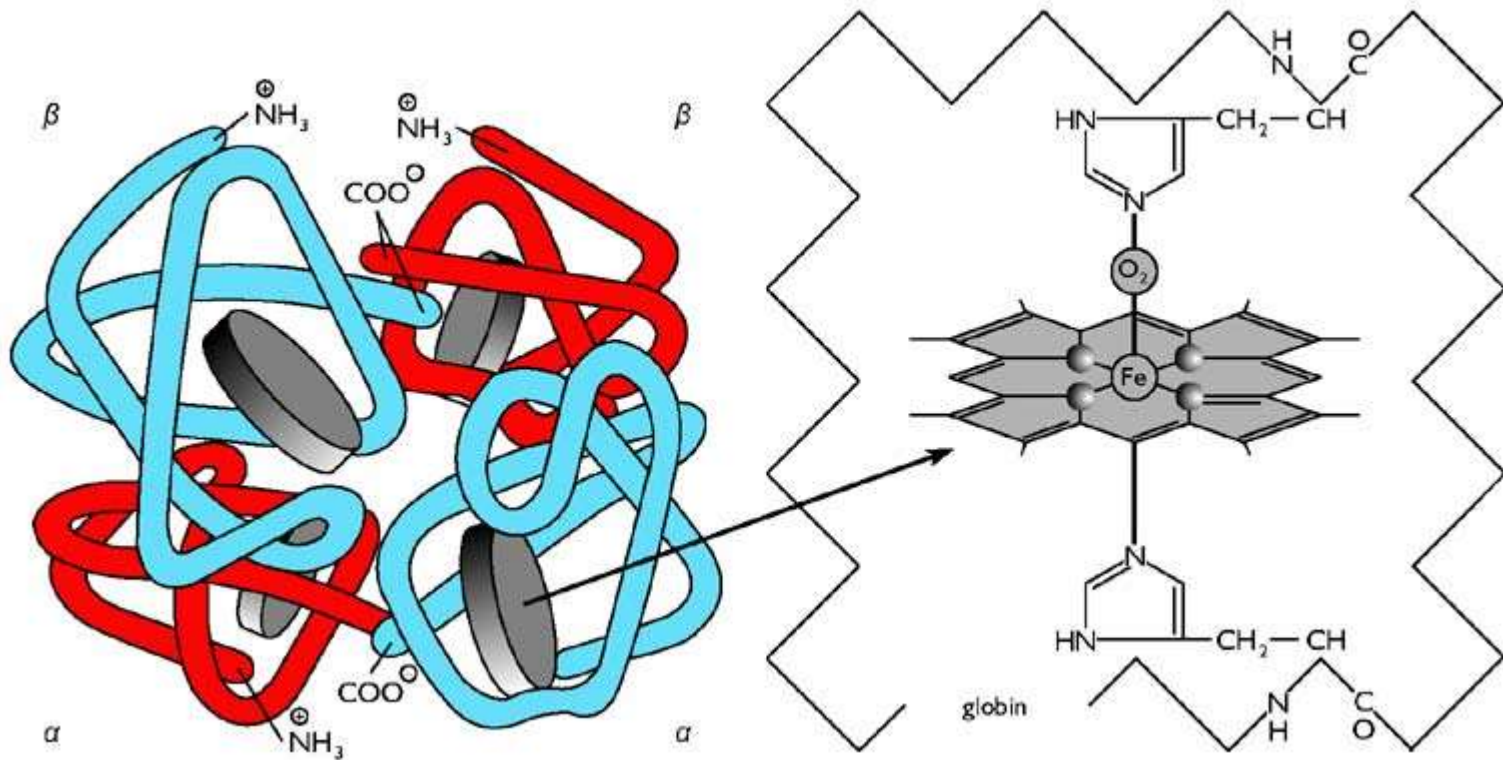
Térbeli szerkezetük (konformációjuk van)

- Harmadlagos szerkezet = teljes molekula térbeli szerkezete
  - a másodlagos polipeptidlánc egymástól távoli pontjai között másodrendű kötések alakítják ki
  - fibrilláris: csupa α -hélix, vagy csupa β -redő (pl.: keratin és fibroin)
  - globuláris α -hélixekből, vagy csupa β -redőkből álló szakaszok váltakoznak, rendezetlen szakaszok is lehetnek pl.: enzimek

- Negyedleges (kvaterner) szerkezet
- több polipeptidlánc egymáshoz kapcsolódása másodrendű kötésekkel
  - a hemo-globin-molekula 4 peptidláncot tartalmaz

- hemoglobin

A fehérjék felosztása

- a fehérjék típusai
- egyszerű fehérjék - csak aminosavak keletkeznek hidrolízisük során - pl. albumin (tojásban)
- összetett fehérjék - aminosavakon kívül van bennük más is (nem fehérjejellegű rész) - pl. kazein (tej) (foszforsav) hemoglobin (VVT) (hem – vastartalmú rész)

A fehérjék működése

- Fajlagosak –Fajnak, egyénnek, szervnek, sejtnek egyedi fehérjéi vannak
- Fajlagosságuknak jelentősége van: vérátömlesztésnél szövet- és szervátültetésnél Rh-faktor kapcsán, a terhességnél immunológiai folyamatokban baktériumok elleni védekezésben táplálkozásban.
- Enzimek –Enzimek biokatalizátor tulajdonságú fehérjemolekulák –Élőlényekben enzimek nélkül nem mennek végbe a kémiai reakciók

A fehérjék működése

- Az enzimek csoportosítása működés szerint
- Hidrolázok hidrolízist katalizálnak
- oxireduktázok redoxfolyamatokat gyorsítanak
- ligázok kötést hoznak létre
- Liázok kötést bontanak
- Izomerázok a molekula izomerét állítják elő

A fehérjék működése

- Az enzimek tulajdonságai
  - fajlagosak: szubsztrátumra, reakcióra
  - pH-optimum: minden enzimnek megvan a maga hidrogénion-koncentrációs optima, amely mellett a hatását legjobban ki tudja fejteni
  - hőmérsékleti optimum: a hőmérséklet emelkedésével a reakciók gyorsulnak, de csak bizonyos határig, pl.: 40 °C-nál magasabb hőmérséklet a fehérjék irreverzibilis tönkremenését okozhatja
- Hatásmechanizmusa: Az aktív centrumhoz kötődik a szubsztrátum. Végbemegy a katalikus folyamat. A termék (produktum) leválik. Visszaáll az enzim eredeti szerkezete

A fehérjék működése

- Hibátlan működésük feltétele
  - a megfelelő térbeli szerkezet –Az aminosav sorrend megváltozása miatt megváltozhat a térszerkezet (pl.: a sarlósejtes vérszegénység esetében: amikor glutaminsav helyett valin van a fehérjeláncban) –
  - Denaturálódás és koaguláció miatt is megváltozhat a térszerkezet

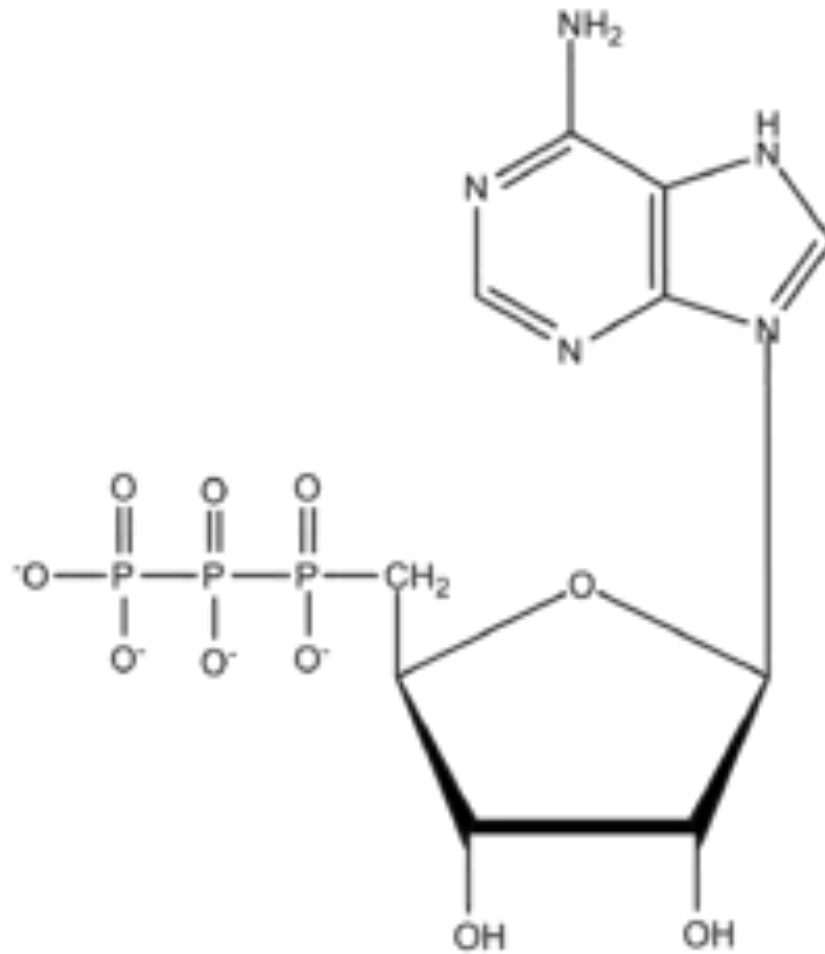
A nukleotidok és a nukleinsavak

- a nukleotidok változatos funkciójúak
- energiaátalakítás
- energiaraktározás
- szállítómolekulák
- nukleinsavak felépítői
- különböző alegységekből épülnek fel
- Foszforsav, pentóz (RNS-ben ribóz a DNS-ben 2-dezoxi-ribóz)
nitrogéntartalmú szerves bázis amely pirimidinvázis (6 tagú, egy gyűrűs)
  - citozin (RNS, DNS) (3), timin (DNS) (2 hidrogénkötésre képes), uracil (RNS) (2)
- purinvázis (9 tagú, két gyűrűs)
  - adenin (DNS, RNS) (2 hidrogénkötésre képes)
  - citozin (DNS, RNS) (3)

Mononukleotid

- kondenzációs folyamattal jön létre (2 vízmolekula kilépésével) foszforsav + pentóz + bázis
- 5. szénatomjához kapcsolódik észterkötéssel a foszforsav
- 1. szénatomjához a bázis egyik nitrogénatomja kapcsolódik pld. adenzin-monofoszfát (AMP)
- két foszfátcsoporthoz: adenzin-difoszfát (ADP)
- három foszfátcsoporthoz: adenzin-trifoszfát (ATP)
- nagy energiájú kötést tartalmazó molekula - 25 kJ/mol-nál több energia szabadul fel hidrolízisekor
- hidrolízisekor ADP és foszforsav keletkezik (+ 30kJ/mol)
- ATP központi szerepű a sejtek energiaforgalmában
- a foszfátcsoporthoz mozgékony (felvehető, leadható)
- a molekula energiataralma magas - energiatermelő folyamatokban ATP- szintézis zajlik míg energiaigényes folyamatokban ATP- hidrolízis zajlik

- sok szállítómolekula alapszerkezet visszavezethető nukleotidokra
- koenzim-A (KoA) mely az acetylcsoport szállítását végzi
- a dinukleotid két mononukleotidból áll - pld: nikotinamid-adenin-dinukleotid (NAD) - nikotinsavamidós mononukleotid + mononukleotid
  - a hidrogén szállítását végzi (hidrogén felvétele 1 proton és 2 elektron felvételét jelenti a savamidnál, a másik proton hidrogénion formájában oldatban marad - ekkor redukálódik NADH-vá mely egy másik folyamatban leadja a hidrogént (oxidálódik))
- egyes folyamatokban a NADP játszik szerepet - a mononukleotid-rész tartalmaz még egy foszfátcsoportot

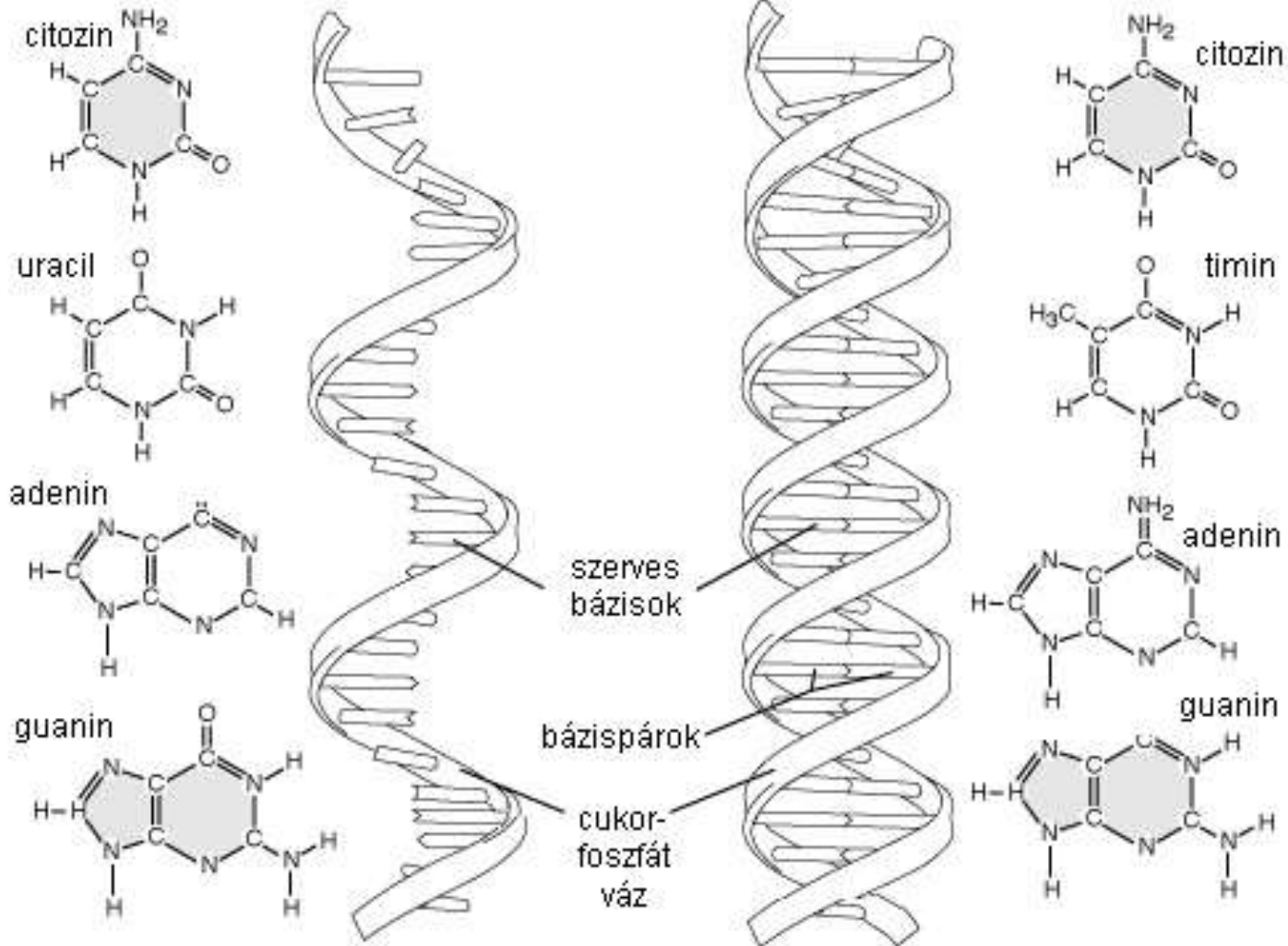
Nukleinsavak - polinukleotidok

- nukleotid egységekből állnak
- a pentózok 3. és 5. szénatomjai között alakul ki kapcsolat a foszfátcsoporton keresztül
- a bázissorrend fontos a felépítésükben
- RNS: ribózt tartalmaz (és uracilt timin helyett)
- DNS: 2-dezoxi-ribózt tartalmaz (timint uracil helyett)
- két párhuzamos, de ellentétes lefutású polinukleotid-láncból áll (antiparalel)
- egymással a bázispárok hidrogénkötései kapcsolják össze
- távolságuk: 2 nm - egy csavarmenet magassága: 3,4 nm, egy csavarmenetben 10 db bázispár van - purinnal szemben pirimidinbázis lehet - csak olyan, amelyik azonos számú hidrogénkötés kialakítására képes - adenin és timin (kettő) - guanin és citozin (három)
- egyik lánc meghatározza a másikat, mert kiegészítik egymást (komplementerek)
- kettős hélix-szerkezetű
- 1953, Cambridge - Wilkins (angol biofizikus) - röntgendiffrakciós vizsgálatokat végzett különböző DNS-ekkel - mindig hasonló szerkezeti képet kapott –
- Watson (amerikai biológus) - Crick (angol biofizikus) elkészítették a modelljét - Nobel-díj

- ribózt tartalmaz (és uracilt timin helyett)
- funkció szerinti fajtái
  - riboszómákat felépítők, ezek vannak a legnagyobb mennyiségben (a fehérjeszintézisben játszanak szerepet) rRNS
  - aminosavakat szállító t-RNS-molekulák,
  - kisebb mennyiségben - a fehérjeszintézisben játszanak szerepet
  - DNS információit szállító mRNS, néhány százalékuk ilyen melyek a fehérjeszintézisben játszanak szerepet
Egy szálúak, de visszakanyarodással kialakíthatnak kétszálú részeket - pld: tRNS

ribonukleinsav (RNS)

dezoxiribonukleinsav (DNS)

A sejtekben zajló anyagcsere általános jellemzői

- a sejtek anyagcséréje a biokémiai folyamatok összessége
- három folyamat alkotja
  - energiaáramlás
  - anyagforgalom
  - információáramlás (egymással szorosan összefüggő folyamatok)
  - energiaigényes felépítő folyamatok (pld. szénhidrátok felépítése)
  - energiatermelő lebontó folyamatok (pld. szénhidrátok lebontása)
  - információáramlás (pld. fehérjeszintézis egyes lépései)
  - energiaigényes folyamatok - autotrófok - szervetlenből szervest képesek előállítani - pld. fotoszintézissel fényenergiából kémiai energiát készítenek (ATP)
  - kémiai reakciók során felszabaduló energiát használják fel a heterotrófok mely során szervest alakítanak át, így nyernek kémiai energiát (ATP)

Felépítő, lebontó folyamatok

- Felépítő folyamatok
- kiindulási anyagaik
  - kis méretűek
  - kis energiatartalmúak
- energiatermelő folyamatok
- szerves anyagok lebontása (lebontó folyamatok)
  - többlépéses folyamat
  - építőegységek
  - köztes termékek
  - egyszerű végtermékek (szén-dioxid és víz)
  - közben kémiai energiát nyernek (ATP)

- a részt vevő anyagoknak magasabb energiaszintre kell jutniuk
- aktivált állapotba kell kerülniük
- aktiválási energia a két energiaszint közötti különbség
- elérhető melegítéssel - ez kedvezőtlen a sejtekben
- elérhető katalizátorokkal
- többféle út is lehetséges a végtermék felé
- az megy végbe, amelyikhez a legkisebb aktiválási energia szükséges
- a katalizátorok csökkentik a szükséges aktiválási energiát
- általában ezek fehérjék (biokatalizátorok: enzimek)
- felgyorsítják a reakció sebességét
- az aktív centrum egy kis része az enzimnek - speciális rész, mert az aminosavak oldalláncai itt speciálisak - ide csak bizonyos szubsztrátok kapcsolódhatnak be
- az enzimek fajlagossága ebből adódik (csak 1 reakciót katalizál)
- az enzim felületén keletkezik a termék (produktum)
- a termék utána leválik - az enzim újabb reakciót katalizálhat
- az enzimek többsége összetett fehérje, tehát van nem fehérjejellegű része is - ez a rész kell a működésükhöz (koenzim) - pld. KoA, NAD
- ezek felépítésében fontosak egyes vitaminok
- a környezeti hatásokra érzékenyek, könnyen denaturálódnak

A szénhidrátok felépítése energiát igényel

- alapvető felépítő folyamat
- fotoszintézis - fényenergia megkötése (átalakítása kémiai energiává) - a fény 400 és 800 nm közötti tartományát hasznosítják
- fényenergia - alapanyagok - enzimek - fényelnyelő anyagok - színes szerves vegyületek (pigmentek) - konjugált kettős kötések tartalmaznak - a szénláncban könnyen elmozdítható elektronok vannak
- a fotonok energiáit átveszi - magasabb energiaszintű pályára lép egy elektron (a pályák közötti energiakülönbség a fotonok energiájával egyezik meg)

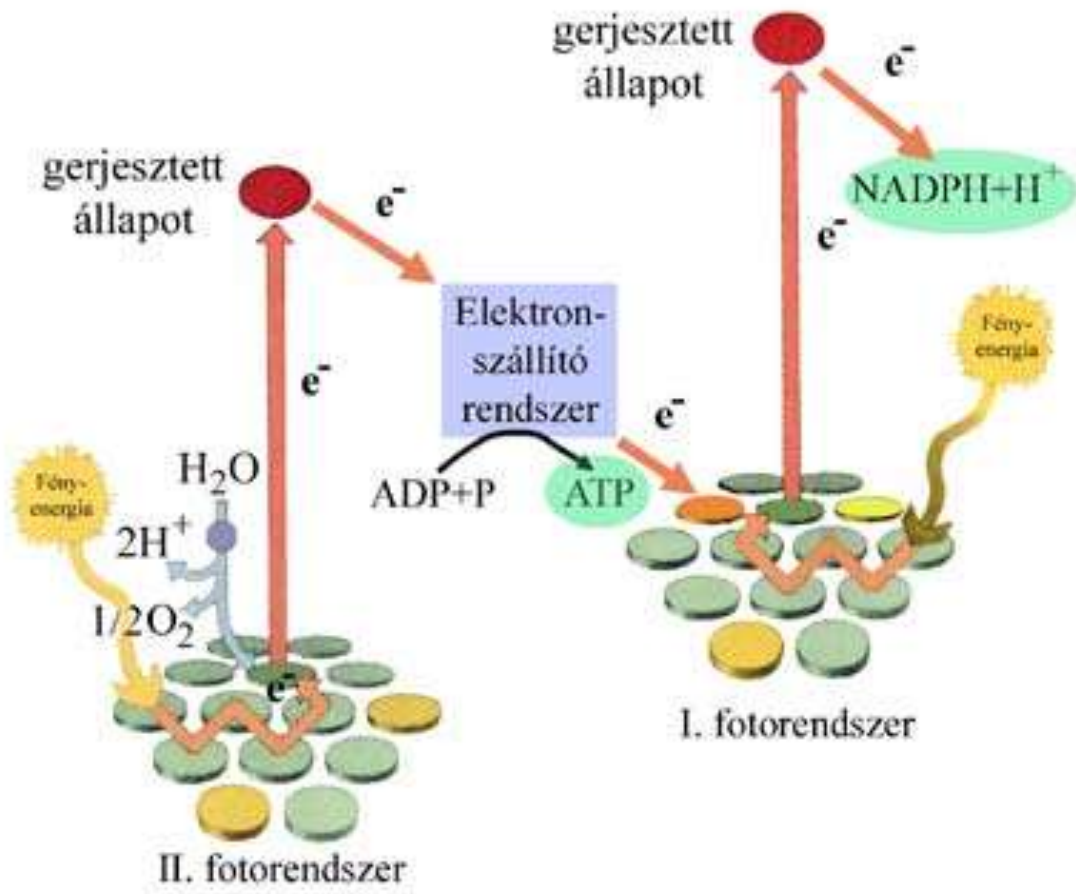
- a gerjesztett állapot rövid ideig tart
- az energia elvész fény formájában v. - az energia átkerül másik molekulára v. - maga az elektron kerül át egy elektronfelvevő molekulára
- ezzel oxidálódik a fényt megkötő molekula
- az elektronfelvevő molekula redukálódik
- klorofill típusú vegyületek
- zöld vegyületek - porfirinvázások - ez alkotja a molekula központját (négy pirrolgyűrű) középen egy magnéziumatom
- oldalláncok vannak a pirrolokon
- a-klorofill (metil-csoport)
- b-klorofill (aldehid-csoport)

- egyszerű lipidek
- karotin: narancsvörös
- xantofill: sárga (a karotin oxigéntartalmú származéka)
- fényelnyelési maximumok
  - klorofill: kék és vörös tartományban
  - karotinoidok: kék tartományban - a zöld színű fényt egyik sem tudja elnyelni, ezért zöldek ezek a növények
  - vörös moszatok - kék fényt hasznosító fikoeritrin (pigmentanyag)
- fehérjéhez kötött a-klorofill molekulák - ezek képesek a fényenergiát kémiai energiává alakítani
- nem fehérjéhez kötött pigmentek - fehérjéhez kötött a-klorofill molekulákhoz juttatják az energiát

- fajtáik:
- 1. pigmentrendszer - karotin - b-klorofill - a-klorofill
–
- 2. pigmentrendszer - xantofill - b-klorofill - a-klorofill
  - részeik: - fénygyűjtő rész (ebben különböznek)
  - 1. pigmentrendszer: hosszabb hullámhosszú fényt nyeli el
  - 2. pigmentrendszer. rövidebb hullámhosszú fényt nyeli el
  - reakcióközpont (fehérjékhez kötött a-klorofill molekulákból áll) - az egész 1%-át teszi ki

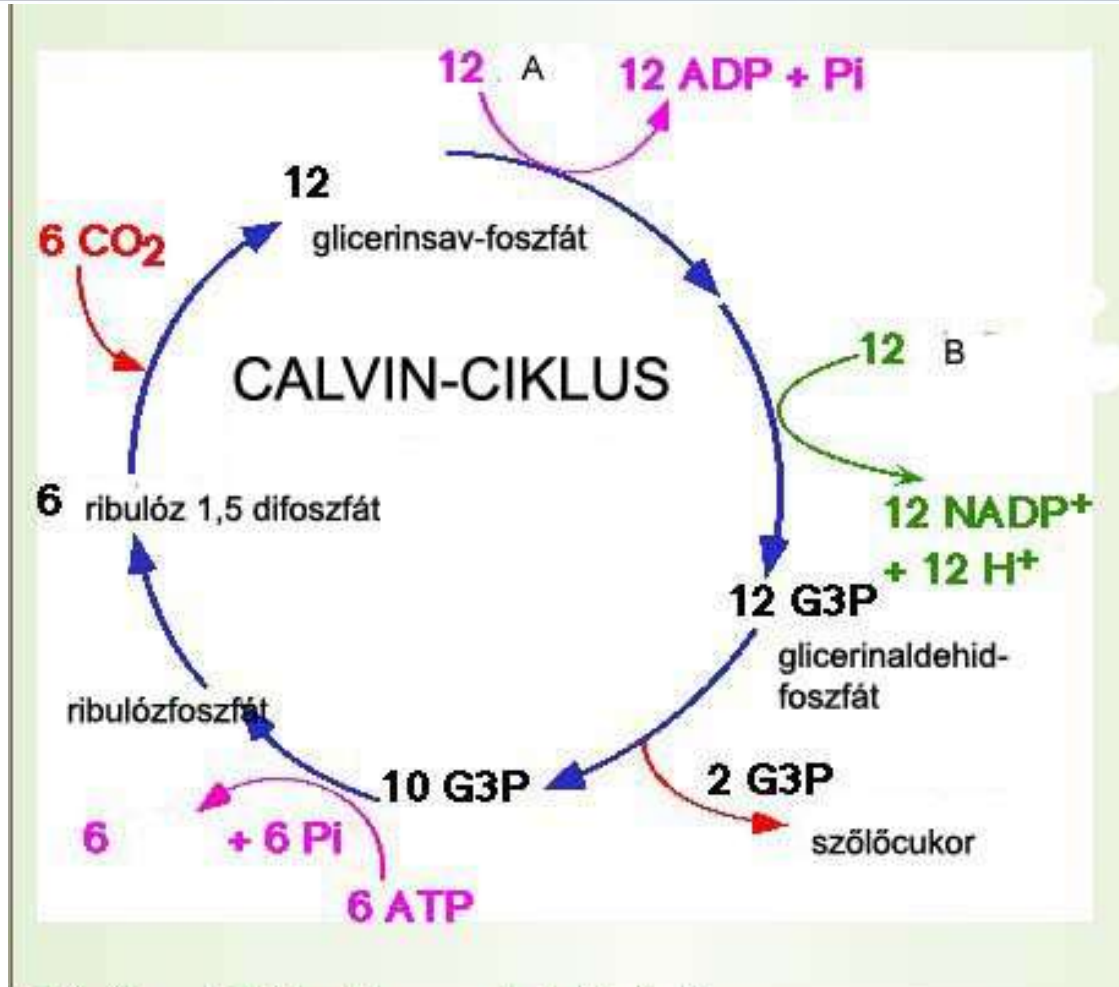
A fotoszintézis fény szakasza

- a fényenergia átalakítása kémiai energiává (a fényenergia megkötése)
- az 1. pigmentrendszer központi a-klorofill molekulája a foton hatására lead egy elektront, ezt felveszi egy elektronszállító rendszer mely többtagú és redoxi folyamatokra képes (citokrómok - porfirinvázások (Fe-tartalmúak, a Fe³⁺ redukálódni képes Fe²⁺-vé))
- végső elektronfelvevő: NADP-molekula mely NADPH-vá redukálódik az elektron felvételével
- a víz fotolíziséből származó proton felvételével az 1. pigmentrendszer elektronhiánya a 2. pigmentrendszerből pótlódik
- a leszakadt elektront elektronszállító rendszer juttatja át (ez az elektron jóval alacsonyabb energiaszintre jut) és ATP keletkezik
- a 2. pigmentrendszer elektronhiánya a víz fotolíziséből pótlódik - molekuláris oxigén is felszabadul közben
- a víz a végső elektronleadó (oxidálódik a hidrogénje)
- a fény szakasz végtermékei: - oxigén - ATP - NADPH - utóbbi kettő a szén-dioxid megkötéséhez kell a későbbiekben

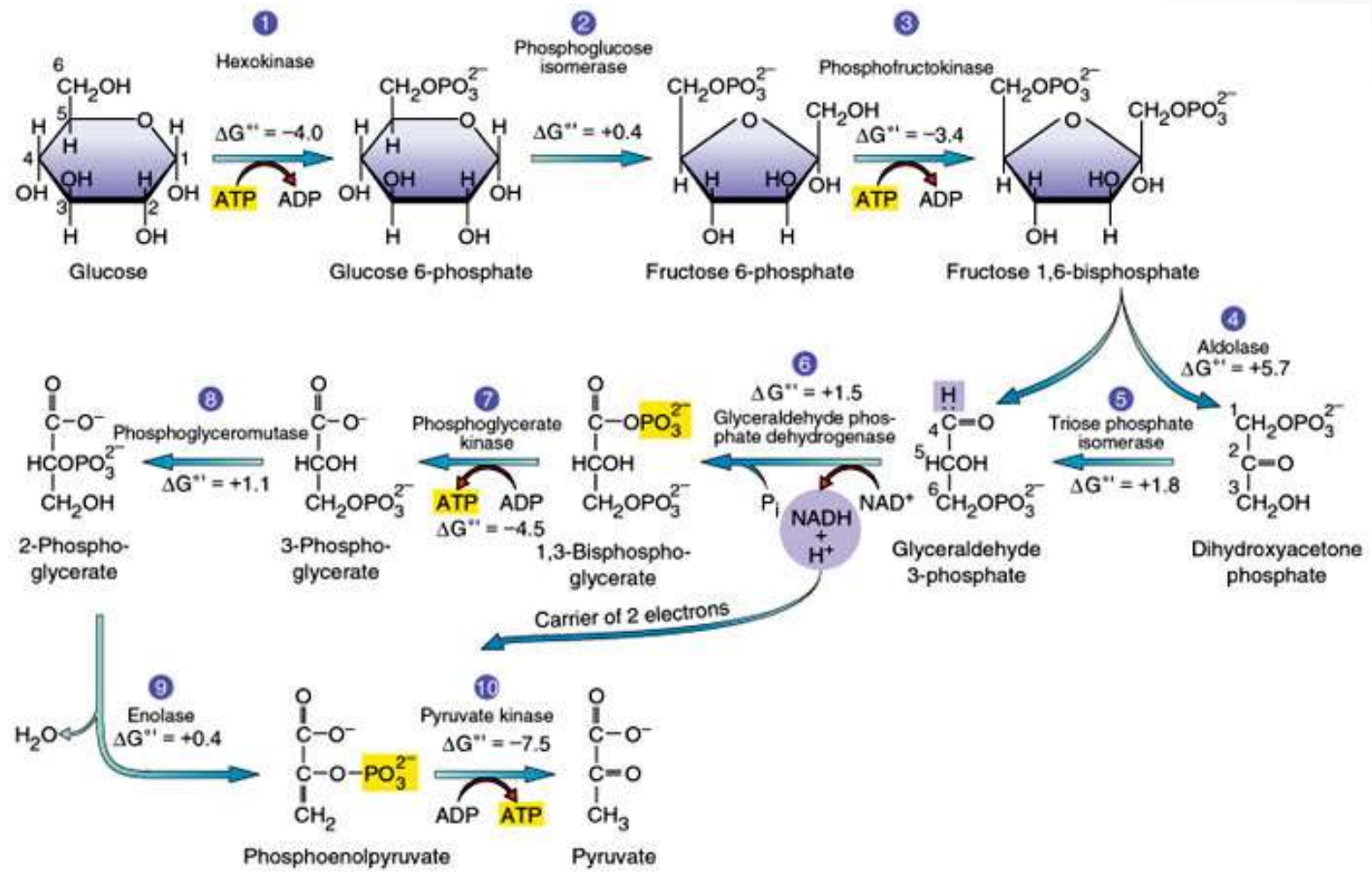
A fotoszintézis sötét szakasza

- Melvin Calvin amerikai kémikus kutatta
- a szén-dioxid megkötése, redukciója
- redukciós ciklusban pentóz-difoszfát köti meg a légköri szén-dioxidot és átmenetileg egy hat szénatomos molekula keletkezik ami két három szénatomos glicerinsav-foszfátra bomlik Ez glicerin-aldehid-foszfáttá redukálódik melyhez NADPH és ATP kell. Ettől a ponttól kétféle úton mehet tovább a folyamat - nagyobb része pentóz-foszfáttá alakul át - ez visszaalakul ATP felhasználásával pentóz-difoszfáttá - kisebb része glükóz-foszfát molekulákká alakul - belőle glükóz, keményítő, cellulóz keletkezhet.

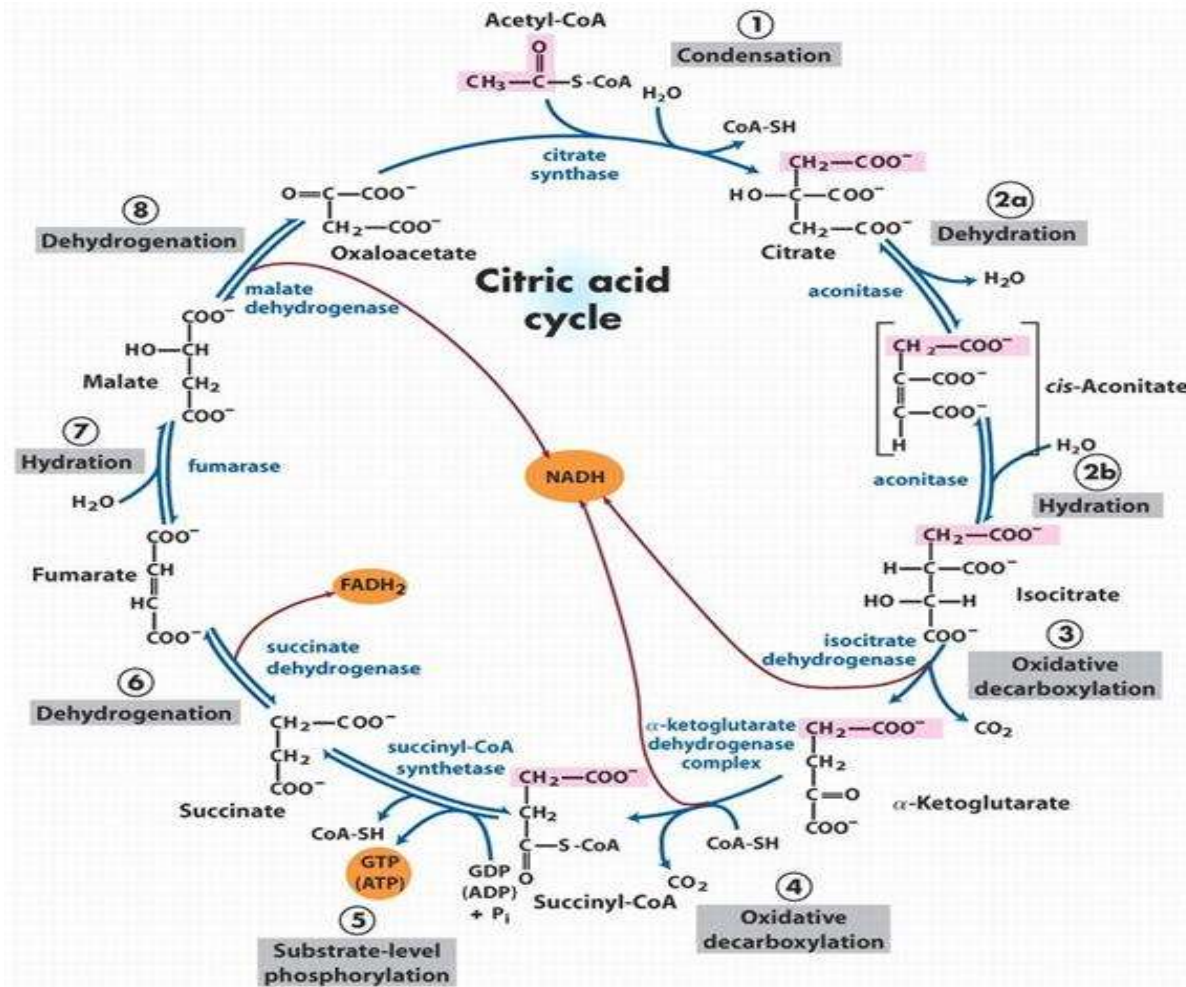

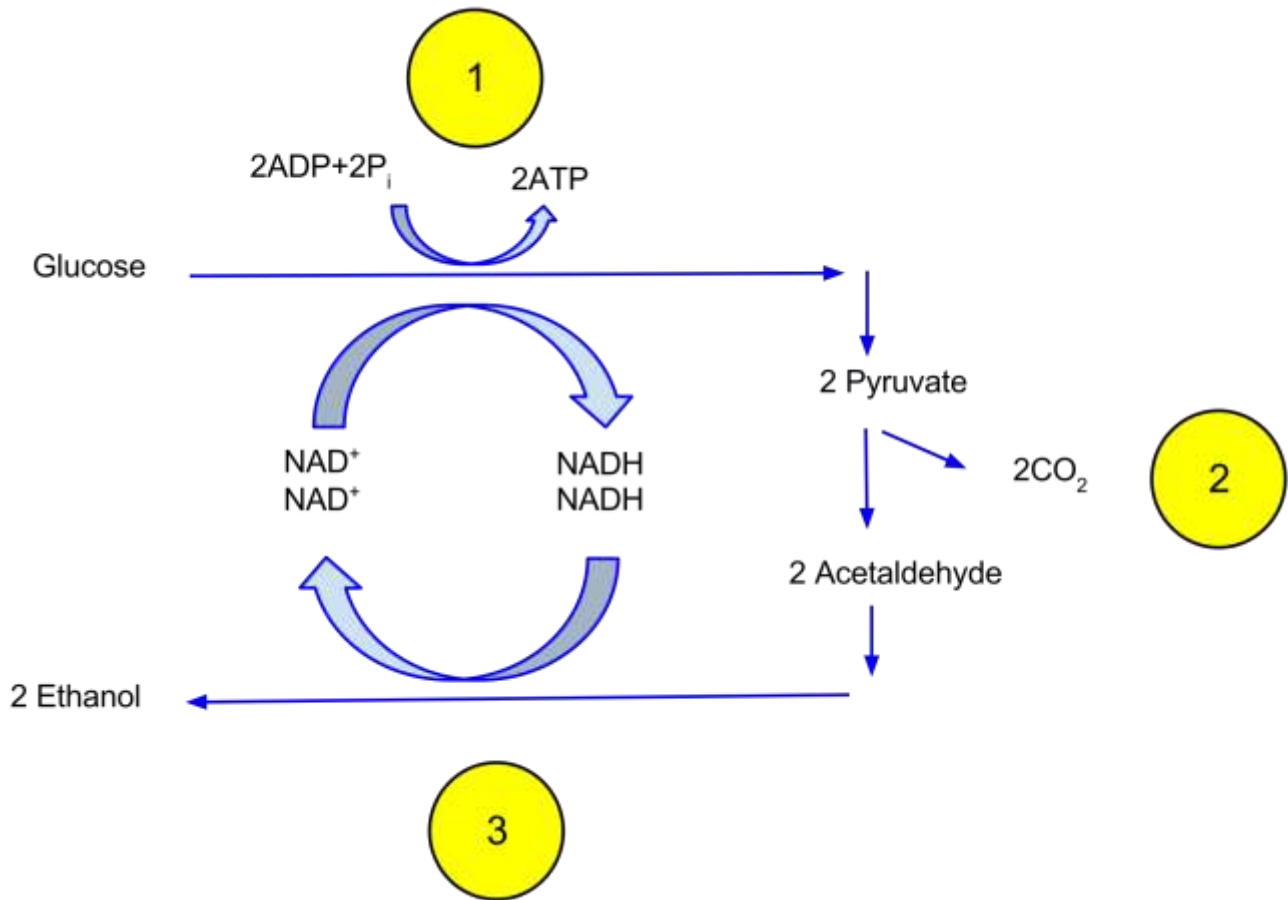
Glikolízis

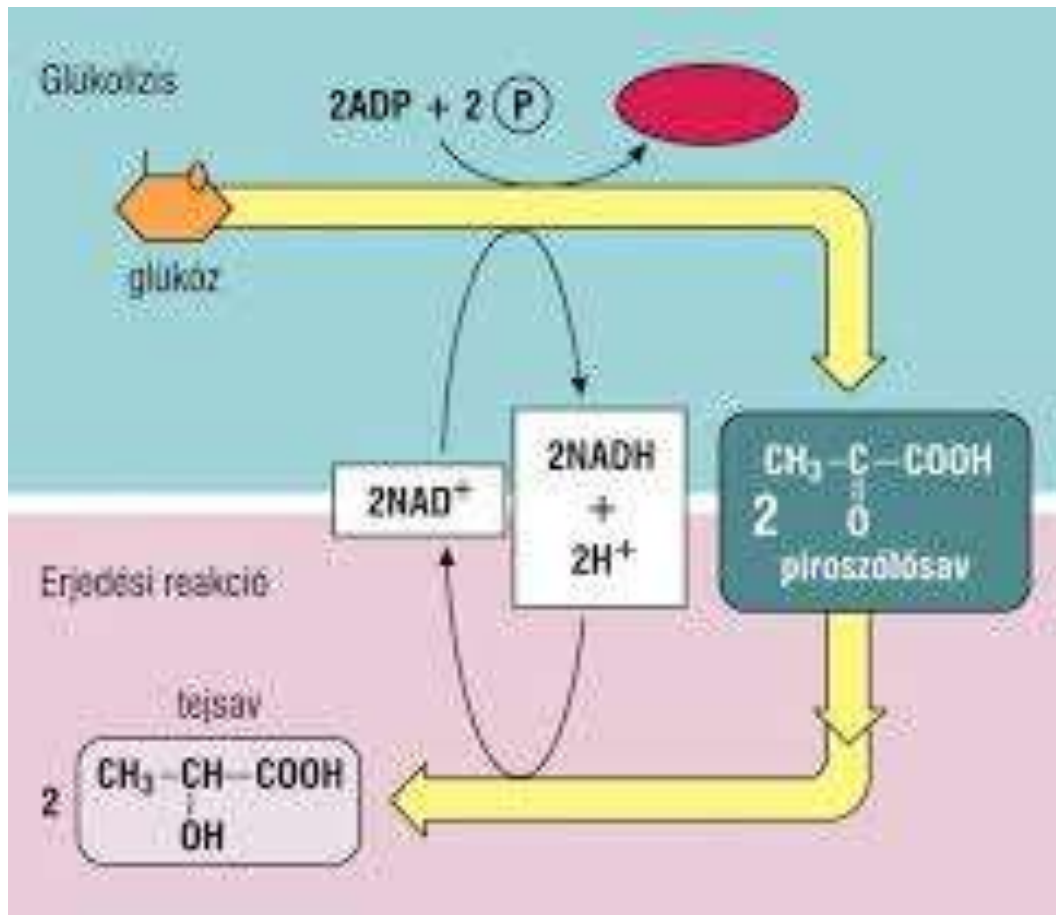
Citromsav-ciklus

Alkoholos erjedés,

Tejsavas erjedés

A nukleinsavak információhordozók

- tüdőgyulladást okozó baktériumok
- egyik faj egyedei általában vastag tokot képeznek (kórokozók)
- ezekkel beoltott egerek egy-két napon belül elpusztulnak
- ha hővel kezelt baktériumokkal oltják be az egereket, nem pusztulnak el
- van olyan változata is ennek a fajnak, amely nem képez tokot (nem kórokozók)
- ezzel beoltott egerek nem pusztulnak el - ha a hővel előlt kórokozó és nem kórokozó egyedek keverékével oltják be az egereket akkor az egerek elpusztulnak
- az egerekben kórokozó baktériumokat találtak
- következtetés: - a hővel előlt kórokozó baktériumokból olyan anyag került át a nem kórokozókba, amely megváltoztatta azok tulajdonságait - a DNS felelős ezért az információátvitelért

- egy másik bizonyíték:
- a bakteriofágok megfertőzik a baktériumokat
- DNS-ből és fehérjeburokból állnak
- Vírusfertőzéskor a fág megtapad a gazdasejten
- DNS-e bekerül a sejtbe míg a fehérjeburka kívül marad
- a vírus örökítő anyaga elnyomja az eredeti funkciót
- megsokszoroztatja magát
- kettős izotópjelölést használtak a DNS bejutásának bizonyítására
- a fehérjéje izotóp kénatomot a DNS izotóp foszforatomot tartalmazott
- a baktériumban a DNS izotópjai jelentek meg

A nukleinsavak információhordozók

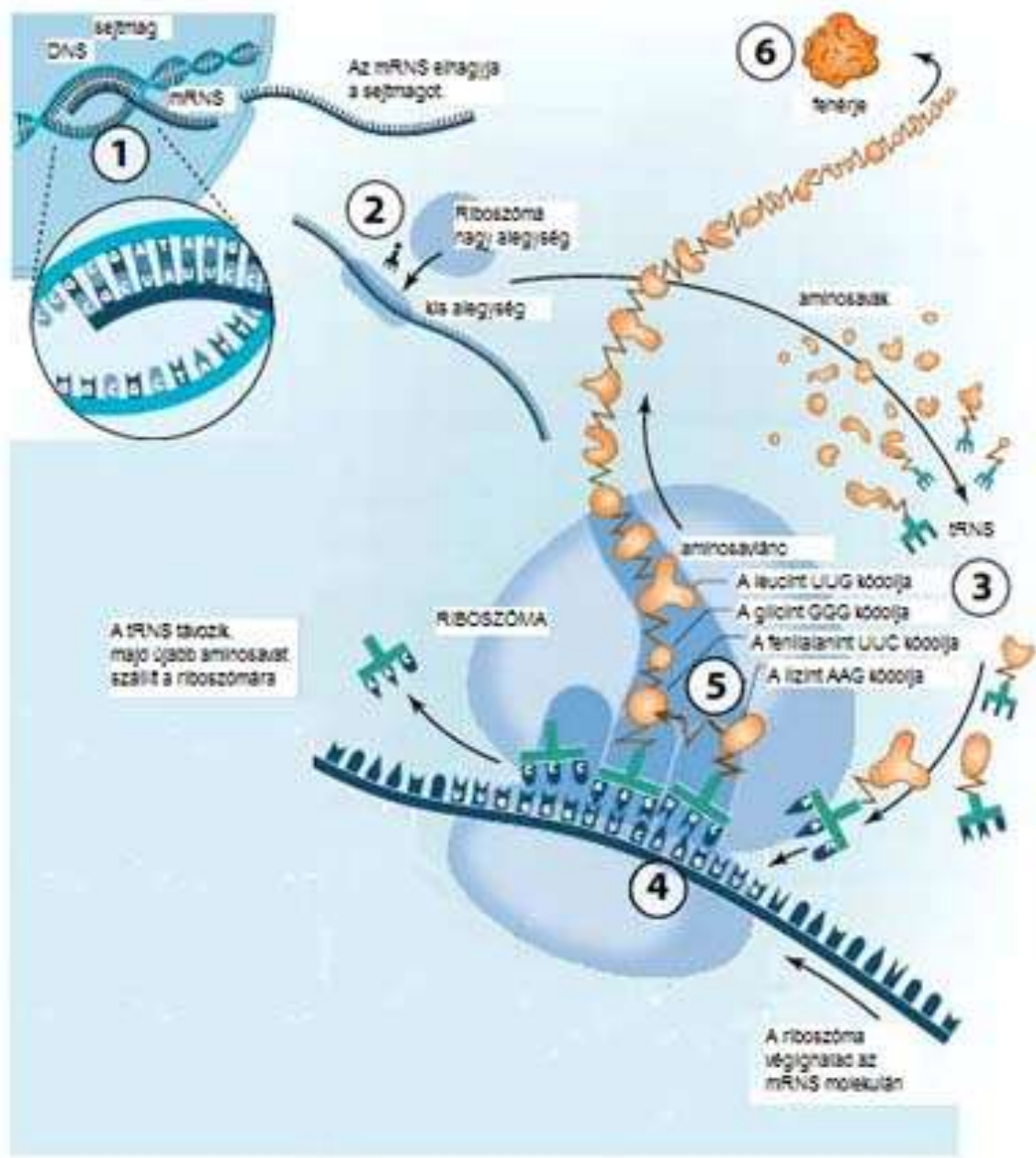
- A nukleinsavak információhordozók
- másolat jön létre
- A folyamatot enzimek katalizálják
  - másolás kezdőpontját megtalálók
  - a kettős spirált szétnyitók a hidrogénhidak mentén
  - kiegészítő szálakat szintetizálók a nukleotid egységek felhasználásával
- prokarióták: egy helyen indul a replikáció
- eukarióták: több ezer helyen is kezdődhet (gyorsabban zajlik így)
- az elkészült részeket egy enzim kapcsolja össze a folyamat végén
- hibajavító enzimek is ellenőrzik a végeredményt

A fehérjeszintézis

- a nukleinsavak információhordozók a fehérjék felépítésére vonatkozó információt hordozzák, azok elsődleges szerkezetét határozzák meg (aminosavsorrend – aminosavszekvencia)
- a DNS bázishármasai határozzák meg az aminosavakat
- a DNS és a fehérjeszintézis nem egy helyen van, mRNS-molekulákra íródik át az információ (mRNS-molekulák szállítják az információt a fehérjeszintézis helyére)
- az átírás (a transzkripció) folyamata
  - enzim széttekeri és szétnyitja azt a DNS-szakaszt, aminek az információjára szükség van
  - ezzel hozzáférhetőek lesznek a bázishármasok
  - megfelelő mRNS-nukleotidok kapcsolódnak egymáshoz az információt tartalmazó szál mentén (a néma szálról nem készül átírás)
  - ha kész az mRNS-szál, leválik a DNS-ről és a DNS visszanyeri eredeti szerkezetét és alakját - az mRNS a fehérjeszintézis helyére szállítódik

- a fehérjeszintézis helyére tRNS-molekulák szállítják a megfelelő aminosavakat
- a leolvasás (transzláció) folyamata
  - az aminosavak aktivált állapotba kerülnek
  - ehhez szükséges - ATP - 20 féle enzim - kapcsolatba kerülnek az aminosavak az őket szállító tRNS-molekulákkal
  - a riboszómákhoz szállítják az aminosavakat
  - a riboszómán történik a fehérjeszintézis - a riboszóma összetett fehérjéből és rRNS-molekulából áll
  - egy kisebb és egy nagyobb részből áll
  - képes egyszerre megkötni az mRNS-t a képződő fehérjemolekulát
  - megkezdődik az mRNS-molekula leolvasása - a riboszóma végighalad az mRNS-molekulán - közben mindig az a tRNS-molekula szállítja az aminosavat
  - bázishármasaiknak kell kiegészíteniük egymást - az újonnan érkezett aminosav hozzákapcsolódik az egyre hosszabb fehérjéhez
  - vízkilépéssel járó reakció, peptidkötés- a megüresedett tRNS-molekula leválik a riboszómáról

- a lánckezdés mindig metioninnal kezdődik (START-jel: AUG bázishármas jelöli)
- ez a metionin a fehérjelánc létrejötte után leválik enzim segítségével
- a leolvasás a STOP-jelig tart (három ilyen bázishármas is van)
- DNS: kódot tartalmaz a fehérje összetételéről bázishármasok formájában
- 64 féle eleme van ennek a kódnak, mert minden helyen négy féle bázis lehet
- viszont csak 20 féle aminosava építi fel a fehérjéket (START-jel és STOP-jelek)
- egy aminosavnak több kódja is lehet - az aminosav kódszótár (ami nem kódszótár valójában, mert RNS- bázishármasokat tartalmaz)
- a kódszótár általános érvényű az élővilágban

Köszönöm a figyelmet.